

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Neočekávané situace ve školní třídě a jejich řešení.

Kázeňské události a pedagogovy strategie.

(metodický materiál ke vzdělávacímu programu **Školní klima a třídní klima**)

Mgr. Robert Čapek, Ph.D.

Nesprávné chování žáků má vždy nějaké příčiny. Rudolf Dreikurs se domnívá, že žák se snaží získat učitele spolupracujícím chováním, protože je schopen ovládat své chování a chce být přijímaným členem sociální skupiny. Teprve když tato „nabídka“ není přijata, pokouší se žák získat pozornost učitele (a spolužáků) různými typy chování:

1. upoutávání pozornosti;
2. boj o moc;
3. snaha pomstít se;
4. stavění vlastní neschopnosti na odív.

Všechny tyto modely mají jiné projevy a jiné postupy řešení. Ke všem je ale nutná dobrá znalost žáků a vytvoření pozitivního klimatu ve třídě. Potom ztrácí „narušitel“ podporu a v tomto souboji osobností bývá tím silnějším pedagog. Také proto, že se mu vždy může podařit odpálka získat nebo neutralizovat. V dalších částech kapitoly uvádím nejčastější a nejobvyklejší způsoby narušení kázně ve třídě.

Napovídání

Začínáme zlehka, nikterak závažným přestupkem. Zvláštním průsečíkem porušení kázně, prosociálního chování a školní komunikace je napovídání. Proč vlastně jeden žák napovídá druhému? Z mnoha důvodů a protichůdných motivů. Představme si, že motivy pod lichými čísly jsou „špatné“ a motivy pod sudými naopak „dobré“.

1. Podvodné získání lepšího výsledku.
2. Pomoc spolužákovi, kamarádovi v nouzi.
3. „Potopení“ kamaráda úmyslně neproduktivním napovídáním.
4. Ukazujeme učiteli, že máme vědomosti požadované na zkoušeném.
5. Natruc učiteli, kterého nesnášíme, bychom napovídali prakticky komukoliv.
6. Žák napovídáním ventiluje aktivitu, kterou nemůže projevit při hodině.
7. Napovídající se snaží pobavit třídu.
8. Žák „riskantním“ napovídáním získává v kolektivu určitou sociální pozici.
9. Napovídání je vlastně hazardní hra, která podněcuje „hráče“.
10. Pomáhání „slabšímu“ proti „silnějšímu“ jako projev solidarity a účasti atd. atd.

Stránská vytvořila určité kategorie tohoto jevu při svém šetření. V *prosociální orientaci*, které se týkalo 38,74% výpovědí studentů je zdůrazňována pomoc druhému, soucit, solidarita, v *ipsocentrické orientaci* (45% výpovědí) je pak akcentováno vzbuzení pozornosti učitele ke znalostem napovídajícího, získání uznání od druhých, seberealizace a prožití napětí. V *asociální orientaci* (11,5%) je pak akcentována opozice vůči učiteli, znehodnocení spolužáka, dále pak dohoda mezi žáky, návyk či nutnost. Téměř ve 30 % procentech napovídání zjistila autorka, že toto chování je chápáno jako prosociální, kdy se napovídající ohlíží na reakce spolužáků, na skupinový kontext. Učitelská tradice používá proti napovídání frazeologii „falešné“ solidarity. To nemůže být příliš účinné, viz. výše uvedené motivy, kde solidarita je pouze jedním z mnoha důvodů. K inspiraci předkládám tato řešení:

① Využít napovídání jako „klasické“ žákovské odpovědi, která pouze nesplňuje zavedené komunikační dohody učitel – žák. Připomenout tato pravidla, rozhodně nepovažovat napovídání za kázeňský přestupek.

☉ Pokládat napovídání za kooperaci a umožnit žákům pracovat na problému společně. Při napovídání nese odpovědnost za správnost pouze jeden, to samozřejmě není správné. Jestliže je úkol realizován společně, společné musí být i hodnocení.

Mareš a Křivohlavý uvádějí, že školní praxe nabízí nesčetné množství příkladů jak učitel před touto „nelegální konverzací“ žáky varuje a jak na ní reaguje. Upozorňují zejména na fakt, že pokud učitel napovídání nezpozoruje nebo přehlídí, „snižuje objektivitu svého hodnocení a nivelizuje žákovské výkony.“

Krádež ve třídě

Víme, že malé děti zkoušejí a ověřují různými způsoby systém norem (a postihů), které je obklopují. Mezi jevy, které se ve škole objevují se stejnou pravidelností, jako nevychovaný rodič na třídní schůzce, jsou **školní krádeže**. Není vůbec snadné určit jaký typ dětí krádež realizuje ani motivaci školních zlodějíčků.

*Dvě dívky čtvrté třídy, které byli v jiné školní budově (než té, kdy sídlí jejich třída) na záchodě, využili příležitosti a zatímco byla doba oběda, prošli si ve 2.A všechny tašky a penály. Co se jim líbilo, to si vzali, především hezké propisky, tužky a gemy. Obě žákyně byly **do té doby** naprosto vzorné, bezproblémové jedničkářky, miláčky učitelek. Obě dostávaly více než postačující kapesné od rodičů. Rodiče jedné z nich měli obchod s papírnickým zbožím. Jestliže čekáte na vysvětlení jejich činu, ode mne se ho nedočkáte, jako jsem se ho já nedočkal od nich ani od jejich třídní učitelky. Obě žákyně byly **od té doby** opět naprosto vzorné, bezproblémové jedničkářky, miláčky učitelek.*

Petr Ondráček uvádí tyto příčiny krádeže:

- A/ vývojovou nezralost nebo mentální retardaci, které zapříčiní sníženou schopnost sebeovládání v souvislosti s touhou vlastnit něco, co patří někomu jinému;
- B/ sociální podmíněnost krádeže, např. žák se snaží získat členství v partě nebo zlepšit svou pozici ve skupině;
- C/ kompenzaci neuspokojené potřeby, jakou může být vlastní důležitost (tzv. frustrační krádež);
- D/ kleptománii neboli nutkavé kradení bez nouze, potřeby nebo plánu;
- E/ promyšlenou a plánovanou krádež, která je realizována kvůli zisku a je kázeňsky nejzávažnější.

Když se ve třídě něco ztratí, postižený žák jde za učitelem. Jedná se o otázku autority a důvěry, očekává nějaké konání, podporu, řešení a nápravu. Co **neočekává** je: kázání o tom, že drahé věci se do školy nenosí, že si měl cennosti uložit u učitele, že se nedá nic dělat apod. Samozřejmě, že čas poučování a braní zkušeností ještě přijde, ale pokud je to jen trochu proveditelné, musí ihned začít **vyšetřování**. Jistě, jiná situace je u nahlášení ztráty druhý den, která se navíc odehrála na takovém průchozím místě, jako bývá např. šatna u školní jídelny. Ovšem jindy jsou podmínky příznivější. Ztráta byla nahlášena včas, na místě které vylučuje příchod cizí osoby, jsme sami se žáky na lyžařském výcviku nebo školním výlet, viník musí být mezi námi.

Vyzkoušejme si řešení situace: jsme se žáky v šatně po hodině tělesné výchovy. Nikdo kromě žáků samých do ní neměl přístup. Pavlovi se ztratil balíček sběratelských hokejových kartiček, ve velikosti (a hodnotě) mobilního telefonu. Jaký bude náš první krok?

* Zajištění místa činu.

Zní to trochu policejním žargonem, ovšem jde o vyšetřování nebo ne? V zájmu dalšího postupu je, abychom neumožnili nikomu odejít a nikomu zvenčí přijít. Jakmile se do toho dáme, nezajímá nás ani další výuka žáků nebo naše, ani odjezdy autobusů (je-li to poslední vyučovací hodina). Nikdo nikam neodejde, dokud věci nepřijdeme na kloub! Tímto konstatováním dáváme postiženému a především viníkovi signál, že nejsme ten typ pedagogů, kteří by Pavlovi vynadali a tím by to celé skončilo. My totiž teprve začínáme!

* Opravdu se to ztratilo?

Vyžádáme si ujištění Pavla a nejlépe i spolužáků, že předmět do této chvíle opravdu měl ve škole. Již jsme zažili několik poplachů kvůli mobilnímu telefonu, peněžence apod., které zůstali doma na stole.

* Prvořadá je spolupráce

Musíme již od začátku navodit správnou atmosféru. Poprosíme jménem Pavla všechny o spolupráci. Není snad v zájmu třídy, abychom se dozvěděli, kdo je ten nepoctivec? Není snad naše snaha nenechat se převést zlodějíčkem užitečná a motivující?

* Prohledání prostoru

Je ovšem možné, že předmět někam vypadl nebo ho někdo „ze srandy“ schoval nebo ho zloděj již někde ukryl. Všichni nyní důkladně prohledají místa, kde se může věc skrývat nebo kam mohla zapadnout. Tato fáze má ovšem důležitější kontext – je to naše poslední šance nepoctivci, aby předmět někam „odložil“ nebo „našel“. V této chvíli je mu již jasné (a to je také účel jednání pedagoga), že celá věc nebude odročena, ale důsledně řešena. Varuji ovšem před tím, aby případný nálezce byl „osočován“, snad dokonce i samotným učitelem. V celém případě totiž pracujeme s citlivým fenoménem, kterým je důvěra třídy v naší osobu. To by nám mělo také bránit (pokud by na to i někdo pomyslel), napadnout „známé firmy“ s nějakým vševědoucím obviňováním.

* Vyšetřování a alibi

Jestliže nám přálo štěstí, v tuto chvíli jsme mohli již věc nalézt. Pachatel však může být již tak paralyzován obavami a strachem, nedůvtipný nebo cynický, že se rozhodne jít na ostří nože a zkoušet, kam si až učitel dovolí zajít. Nyní nastal zřejmě pravý čas snažit se vytvořit časový obraz, který by mohl pomoci. Kdo si bral klíče od šatny, kdo šel na záchod a kdy, koho viděli necvičící? Samozřejmě, pedagog nesmí dopustit žádné obviňování bez průkazných výpovědí. Musíme počítat s tím, že se povede opravdu málokdy vytipovat jednoho zřejmého viníka.

Malá vsuvka: při řešení této pedagogické situace učitelé a studenti často navrhnou metodu „**hoří má panenka**“. Myslí tím výzvu, aby pachatel „skrytě a anonymně“ předmět odevzdal. Takový návrh je snad realizovatelný, ovšem v typově jiných případech. Například: Učitel se dozví, že někdo včera odcizil peníze, které měli sloužit k zaplacení obědů jiného žáka. Po apelování na svědomí viníka může navrhnout způsob odevzdání peněz, který neprozradí totožnost viníka a při případném přiznání zaručit beztrestnost a anonymitu.

Ovšem takové řešení není v našem případě možné. Nejvýznamnější důvod je ten, že nelze žádným důvěru vzbuzujícím způsobem realizovat, aby nebylo zřejmé, kdo předmět odevzdává.

Jedna kolegyně mne informovala: „To jsme u nás vyřešili. Žáci šli postupně jeden za druhým do třídy a měli odevzdat odcizený předmět na jisté místo.“ Zeptal jsem se, jak zabezpečili to, aby žák v pořadí po viníkovi nenahlásil, že předmět odložil ten před ním. „Aha,“ odpověděla kolegyně, „tak proto asi nikdo nic neodevzdal.“

* Kontrola tašek

Další krok je nevyhnutelný – jde o prohledávání tašek a batohů žáků. V žádném případě to nesmí být učitel, kdo hledá v osobních věcech dětí. Není to ovšem takový problém, pokud máte stále třídu na své straně. „Pokud stále ještě chcete, aby nás ten zlodějíček nepřevzl, co kdyby jeden po druhém sám ukázal Pavlovi tašku a vytahal z ní všechny věci před ním na stůl?“ Přestože jde o jistou manipulaci, slouží dobré věci a pokud je doprovázena nějakým pobídnutím důvěryhodného žáka, který věc provede jako první, máte v této fázi vyhráno. Je také důležité upozornit, že vás (mimořádně) nyní nezajímají věci jako jsou cigarety, nevhodné časopisy a jiné záležitosti, které by mohli někoho v této činnosti zabrzdit.

* Oči na st'opkách a trocha poctivé diagnostiky

V této fázi vyšetřování by mohl pachatel na sebe svým chováním, nejistotou, nervózními reakcemi, otálením atd. upozornit. Pak je možné odvést si ho pod nějakou záminkou na pohovor a pootevřít mu vrátka k přijatelnému řešení. To ale jen pokud vám instinkt dává téměř jistotu. Jinak je třeba čekat na výsledky prohlídky. Také zde je jistá pravděpodobnost, že dosáhneme výsledku. Podle mých zkušeností je tato fáze pro 70% pedagogů poslední akcí, hranicí, za kterou s etických nebo jiných důvodů již nejdou. V tomto případě jim nelze nic vyčítat, neboť v očích poškozeného i třídy vykonali více než jiní. Je možné přejít k bodu „poučení“.

* Poučení a varování

Po tomto vyšetřování, vedeném s čistou myslí a dobrými úmysly, přichází poučení a varování ostatních žáků, tedy ta fáze, kterou někteří učitelé realizují hned na začátku a pak si nade vším umyjí ruce. Existuje však menší část pedagogů, kteří neradi házejí ručník do ringu. Ti mají ještě nějaké možnosti.

* Osobní prohlídka aneb pánové, do trenek

„Pánové,“ říká učitel klukům, „nemám chuť to tak lehce vzdávat. Jsme tu chlapi jen mezi sebou a pokud budete souhlasit, měl by se každý svlíknout do trenek a ukázat Pavlovi své oblečení, kapsy a tak. Kdo nechce, nemusí, ale kdo má čisté svědomí, tak se přece nemá čeho obávat.“ Tato varianta však realizovatelná jen při splnění těch podmínek, které vyplývají ze situace: skupina je genderově segregovaná, třída chce spolupracovat, učitel má autoritu a jejich důvěru apod.

* Policie

Možnost, na kterou je třeba pomyslet především z preventivních důvodů. Mám k té variantě ambivalentní vztah, klady a zápory jsou v rovnováze. Samozřejmě, pochybnosti mizí, jestliže

jde o drahý předmět, věc se aktuálně stala a služebna Policie je blízko. Ovšem policisté chodí do školy i tak až příliš často a nemohou udělat o moc víc, než my v předchozích krocích. Pro klid svědomí, že se vykonalo to, co mělo, však nezamítám ani tuto možnost.

Stalo se ve škole

Tuto situaci rozebírám na seminářích a školeních již několik let, pozorný čtenář jistě vytušil, že se odehrává podle reálné skutečnosti. Takže: našel jsem ty kartičky? Ano, našli je žáci (tedy jejich obrysy) v trenkách jednoho spolužáka. Ten je vrátil a ukázalo se nakonec, že šlo o odvetu stejného činu, který mu provedl postižený.

Ďáblův advokát

Při vyšetřování jedné krádeže byly svolány děti nižšího ročníku do školní jídelny. Učitelky příliš nevyšetřovaly, jen malým dětem pohrozily, že když se nikdo nepřizná, tak zavolají policisty. Ti přivedou velkého zlého psa, který zloděje najisto vyčmucha. Místo zloděje se ale lekla dívka, která se bála psů a ta začala plakat. Tím vzbudila veliké podezření a mnoho dětí ji pak nespravedlivě považovalo za viníka. Jiné děti vyprávějí, že tlak při vyšetřování je tak velký, že mají nutkání se přiznat, aby už to všechno skončilo.

At' je učitel úspěšný nebo ne, nemůže při důsledném a korektním vyšetřování u třídy tratit. Naopak, profiluje se žákům jako někdo, komu záleží na fair play hře a kdo za touto vizí dokáže nekompromisně jít. Když viníka najde, nesmí ovšem připustit žádné hromadné obviňování nebo nějaký lynč. Vyšetřování pokračuje, zajímá nás přece motivace pachatele. Někdy má přistižený menší vinu, než někdo jiný, kdo ho k podobnému jednání vyprovokoval. Fontana upozorňuje, že by se učitelé měli pokusit „pochopit motivy dětí při krádeži a toto pochopení uplatnit při rozhodování, jak jim pomoci. At' jsou však tyto motivy jakékoli, dětem je třeba ukázat, že jejich činy byly špatné a že nevyhnutelně přinesou určité nepříjemné následky.“

Stalo se ve škole

Jistá učitelka vyšetřila krádež samolepek z penálů dětí. Dva odhalené pachatele netrestala, pouze jim uložila, aby celou věc oznámili svým rodičům. Následující den měli jejich reakci paní učitelce popsat. Tím byla věc uzavřena. V jiné třídě si přivlastnila peníze přímo žákyně Lenka, která byla pokladník a strádala příspěvky dětí na školní výlet. Když nestačila zpronevěřenou částku vrátit, přiznala se a omluvila se paní učitelce i celé třídě. Třídní učitelka nijak dívku nepostihla a citlivým přístupem věc uzavřela tak, aby se z ní všechny děti poučily. Lenka byla dokonce pokladníkem i nadále – samo sebou že nyní již vzorným.

Agresivita žáků

Agrese, která označuje formu chování, kdy je záměrem někomu ublížit nebo ho poškodit, případně donutit nějakou osobu, aby vyhověla požadavkům agresora. **Agresivita** je dispozice k takovému jednání.

Instrumentální agrese se stává prostředkem, jak dosáhnout svých cílů (většinou se jedná o vědomě kontrolované chování), **emocionální agrese** vyplývá ze silných negativních emocí např. hněvu (impulzivní jednání). Při řešení přestupků žáků, vyplývajících z jejich agresivního chování je nezbytné zjistit příčiny takového jednání.

Moyerova klasifikace 7 druhů agrese vychází z pozorování zvířecího chování. Nám však umožní pochopení různých motivů agresivního chování dětí, na které musí následovat i rozdílné řešení pedagoga:

1. „Predátorské“ chování proti přirozené kořisti. Většinou jde o mezidruhový typ agrese.
2. Agrese sloužící k nastolení hierarchie ve skupině.
3. Agrese vyvolaná strachem v situaci, kdy je nemožný únik a která jedince ohrožuje. Předchází jí pokus o útěk.
4. Dráždivá agrese vyvolaná živými nebo neživými objekty. Předchází ji frustrace, bolest, hlad, únava, nedostatek spánku a jiné stresory.
5. Mateřská agrese jako reakce matky na ohrožení jejího mláděte.
6. Sexuální agrese, vyvolaná stejnými podněty jako jiné sexuální reakce.
7. Agrese jako obrana teritoria, která je reakcí na narušení vymezeného území.

Kázeňské a preventivní opatření učitele jsou realizována podle toho, jaká motivace žáka k jeho agresivnímu chování vedla. Jsem odpůrcem postupu padni komu padni - dva žáci se o přestávce perou, učitel to zjistí, oba mu dají své žákovské knížky a obdrží stejnou poznámku nebo stejný trest. Ale proč se rvali? Co když byl učitel svědkem šikany, která vyvrcholila zoufalým útokem oběti na agresora? Co když jeden z žáků bránil svůj osobní předmět před neštoudným a neopodstatněným nárokem druhého? Co když žák uslyšel takovou urážku své rodiny, že se musel zachovat jako čestný muž?

Nicméně ze školní praxe známe, že někteří žáci opravdu mají k agresivnímu chování blíže než jiní. Říčan navrhuje postupy, které by podle jeho názoru měly vést tlumit agresivní sklony těchto dětí:

- ✘ **Užívat co nejvíce pochvaly.** Oceníme jejich nezávadné chování, zvláště je pochválíme, když pozorujeme, že zvládly svou impulzivitu v provokující situaci.
- ✘ **Zaměstnat je činností,** která je pro ně atraktivní a ve které mohou být prospěšné, případně i vyniknout. POZN.
- ✘ **Učit je sociálním dovednostem,** jež jim umožní dosahovat uspokojení konstruktivní činností.
- ✘ **Povzbuzovat empatii.** Tyto děti často těžko chápou, jak silně jejich oběti trpí. To nezměníme žádnou represí, nestačí ani konfrontace s obětí. Je třeba, abychom jim poskytli zkušenost osobního citového příklonu.
- ✘ **Pomáhat jim, aby si vybudovaly osobní perspektivu,** aby věděly, co čekají od budoucnosti a kvůli čemu jim stojí za to „sekat dobrotu“.
- ✘

Říčan také konstatuje: „Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je – stejně jako většina ostatního lidského chování, tedy třeba jako tanec, vaření, nebo hra na kytaru – naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti. Podle nich je člověk agresivní proto, že se naučil, že se to vyplácí, že je možno zmocnit se agresí žádoucího předmětu nebo si vynutit od druhých službu, na nichž nám záleží.“ Efektivní strategií tedy je znevýhodnit takové chování, nenechat bez povšimnutí ani náznaky agresivity u žáků. To se týká i herních a soutěživých činností, kdy je někdy nespportovní chování u žáků (jakoby v zápalu boje) učiteli tolerováno.¹

V hodinách tělesné výchovy jsem měl nesnáze s velmi impulsivním žákem. Do hry byl velmi zapálený, ale každá nelichotivá poznámka soupeře ho vedla k agresivitě, dokonce k fyzickému napadení protihráče. Nejprve jsem mu vysvětlil, že soupeř vlastně využívá jeho chování k oslabení jeho vlastního týmu. Kvalitní sportovec by se neměl nechat strhnout k takovému jednání a já mu nabídl spolupráci na řešení tohoto problému. Zvolil jsem následující strategii: každé nespportovní chování, jako je posmívání se soupeři, nadávky, zakopnutí míče apod. jsem trestal ještě přísněji, než doposud – penaltou nebo trestnými hody (samozřejmě podle toho, který sport jsme provozovali). Ale jestliže jsem uslyšel slovíčko nebo zpozoroval jediný faul, který vypadal jako oplácení, okamžitě jsem dotyčného vyloučil ze hry, i kdyby měl celou hru prosedět na „trestné lavici“. Zlostná, nespportovní reakce přinášela tedy výrazně větší penalizaci než porušení pravidel, které ji předcházelo. Za několik týdnů jsem se s oplácením v žádné třídě již nesetkával, náš chlapec se pak i v nejpypjatějších chvílích zápasu k ničemu nenechal strhnout a mohl jsem se na něj při reprezentaci školy plně spolehnout.

Podobné pravidlo musí platit nejen v kolektivním sportu. Jestliže se někdo ze žáků při sportovním klání, při reprezentaci školy apod. chová nespportovně nebo vulgárně, tedy nadává spoluhráčům, soupeři nebo rozhodčímu, není možné to tolerovat. Okamžitě musí ven ze hřiště, a to i kdyby byl nejlepším hráčem týmu. Tento postoj musí pedagog zastávat konzistentně. Bohužel jsem byl na různých sportovních soutěžích svědkem velmi nespportovních činů, které u svých svěřenců učitelé ještě podporovali. Místo toho, aby vedli žáky k férovému chování, sami hrubě napadali rozhodčí a pořadatele, hádali se o pravidla, švindlovali se soupiskami apod. Není třeba zdůrazňovat, jaké signály a s jakými následky tím vysílali svým žákům. Podobné posilování nečestného chování u žáků je u pedagoga nepřijatelné.

Šikana

Nejhorším projevem agresivity je **šikana**. Jedná se o jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit, ponižovat nebo zastrášovat jiného člověka či skupinu lidí. Šikana je závažnou agresivní poruchou chování vyskytující se v sociálním prostředí od útlého dětského věku po

¹ Mimořádně, nikdy jsem nepochopil jednání kolegyň, které odmítaly uvolnit žáka ze své hodiny, aby mohl reprezentovat školu v nějakém sportovním odvětví. „Až se jeho prospěch zlepší, tak ho pustíme,“ říkaly. Bohužel, někteří tito žáci a žákyně neměli dobrý prospěch nikdy. Otázka zní: mám tedy takovému dítěti umožnit úspěch alespoň v nějaké oblasti školního života anebo v něm podporovat syndrom neúspěšného žáka? Odpověď je doufám nezpochybnitelná, avšak stejně jako důsledné odmítání žáků, na jejichž chování na veřejnosti se prozatím nelze spolehnout.

stáří. Velké množství existující literatury (přestože mnohdy maluje až příliš čertů na zeď) mne vede pouze k stručné charakteristice jevu a jeho zařazení do kontextu kázeňských problémů.

Hlavní rysy šikany jsou:

1. *patrný úmysl ublížit*
2. *útoky jsou opakované*
3. *existuje nepoměrná síla mezi útočníkem a obětí.*

Často se jedná o opakované posměšky, ponižování, pomluvy, ošklivé poznámky o rodině, fyzický útok (bití), poškozování věcí druhého apod. Hlavním znakem je samoúčelnost a agrese. Právě šikanování **nikdy není záležitostí výhradně jednotlivců**, naopak je těžkou poruchou vztahů ve skupině, která podlehla „infekci“ (viru) od zárodečné choroby ke konečnému stádiu. Ke vzniku zejména přispívá:

- ❶ **náročná situace ve skupině** (ve třídě), kde se zvyšuje napětí. Typické je např. ve škole napětí před písemkou, kdy agresor skrývá svůj strach a vyvolává strach u druhého;
- ❷ **nuda**, kterou agresivní jedinci zahánějí vymyšlením programu na úkor slabých, baví je týrat slabšího a ustrašeného;
- ❸ když se ve skupině sejde **několik agresivních asociálních jedinců**.

Šikana má určitá stadia vývoje:

1. Ostrakizmus

Jedná se o mírné náznaky šikanování, které potkává okrajové členy třídy, outsidersy, obětní beránky, tiché podivíny apod. Většina žáků ve třídě vůči nim používá především psychické formy násilí, kanadské žertíky, posmívání a pomluvy, vytěšňuje je ze společného života skupiny a nebaví se s nimi. Třídou neoblíbení žáci se v této fázi těžko dovolávají nějaké podpory, neboť ani někteří učitelé je nemívají příliš rádi. Protože: „Mohou si za to sami...“ (!)

Nový člen kolektivu 4. třídy Pavel, malý a obrýlený mohutnými obroučkami, prozatím nenašel ve třídě žádného kamaráda. Neměl ani žádného spolužáka vedle sebe v lavici a proto se na různé věci ptal paní učitelky. Bohužel, ta učila prvním rokem a Pavlovy stálé otázky ji poněkud brnkaly na nervy. Když Pavel pomalu a soustředěně počítal příklad na tabuli, paní učitelka mu ironicky vyčetla, že s brýlemi přece musí vidět lépe než ostatní a měl by být mnohem rychlejší. O přestávce se Pavlovi spolužáci posmívali a bavili se tím, že mu sebrali brýle, které následně rozbili.

Nezkušeností ovšem nelze omluvit jednání „učitelky“, která neustále vytýkala žákovi jeho dlouhé vlasy, které se jí zdály být neupravené a špinavé. Jednoho dne vešla o velké přestávce v dlouhém bílém plášti a s gumovými rukavicemi do třídy. Žáčka si posadila na židli vedle katedry a nůžkami ho ostříhala.²

² Ostříhání je zde pouze eufemismem pro „opižlání“ většími kancelářskými nůžkami. Většina ostatních žáků ve třídě se plačícímu chlapci posmívala a házela po něm papírové kuličky.

Učitelé, kteří se snaží „sbírat body“ vtipkováním na úkor třídních outsiderů samozřejmě dokáží lehce všechny rozesmát. Možná si neuvědomují, že vystavují terče svého ostrovtipu do nebezpečí izolace nebo dokonce šikany, možná je jim to lhostejné. Takové jednání se však může vymstít i jim samotným v okamžiku, kdy si žáci uvědomí učitelovo neetické chování.

Když žákyně včas nezhotovila adventní věnec, stoupla si učitelka k její lavici a začala ji ironicky „povzbuzovat“: „Ty to ještě nemáš, bambulo? My ti teď budeme všichni říkat bambulo, protože nemůžeš být nic jiného. Podívej, bambulo, ostatní to už mají hotové. Neříkají ti i doma bambulo?“ Holčička se rozbrečela a přestože se jí někteří spolužáci smáli, jiní ji litovali a mnozí dokonce přiskočili k její lavici a začali jí pomáhat.

2. Přitvrzení manipulace a fyzická agrese

Zatímco první stádium zná téměř každá školní třída, může se později objevit jedinec nebo skupinka výrazně agresivní, kteří začnou pro uspokojování svých potřeb používat násilí. Ventilem, který uvolní agresivní chování, se může stát náročná situace, ale také pouhá nuda při školním výletě, kdy se vymýšlí „zábava“.

3. Vytvoření jádra

Zejména kvůli této fázi můžeme považovat šikanu za „nemoc kolektivu“. Jestliže se proti formujícímu „údernému jádru“ nepostaví skupina charakterově slušných žáků, přechází šikanování do pokročilého stádia. Agresori si vybírají nejvíce zranitelné oběti, „slabé“ jedince, šikanování pokračuje a může i zesílit.

4. Většina přijímá normy agresorů

Násilí může nabývat; velkých rozměrů, normy vytvořené agresory se stávají nepsaným zákonem. I mírní nebo inteligentní žáci se chovají krutě, beztrestnost takového jednání (jindy pro ně nepředstavitelného) jim může dokonce přinášet uspokojení.

5. Dokonalá šikana neboli totalita

Původně neutrální nebo nesouhlasící členové jsou více a více zpracováváni, se zájmem přihlížejí akcím „jádra“ a sami se jich zúčastňují. Repertoár násilí je stále zdokonalován, zvítězila totalitní ideologie šikanování – tzv. stádium vykořisťování.

1. a 2. stupeň je možné ještě zastavit vhodným působením pedagogů na třídu, resp. potenciální agresory. Třetí stádium je rozhodující – lze vytvořit silnou pozitivní skupinu, která by oslabil vliv agresorů, pokud se tuto skupinu nepodaří vytvořit, skupina agresora se ještě více posílí a již nelze zhoubný proces zastavit. Někdy kolektivní samočisticí mechanismus učiní podobným nepravostem přítrž. Může se jednat o soucit spolužáků, cítění fair play nebo zásah jiné mocenské skupiny chlapců, kteří nedovolí takové zvyšování pozice svým spolužákům. Efektivní mravní výchova kolektivu vytvoří pro samočisticí regulaci vhodné podmínky a vytvoří u žáků žádoucí postoje.

4. stupeň – zde lze již jen velmi obtížně vytvořit opozici proti agresorům, bez závažných a účinných zásahů učitele není již řešení možné. Pátý stupeň se většinou vytváří ve vězení, na vojně, ve výchovných ústavech, v internátech a na středních školách. Dříve se tento stupeň šikany prakticky na školách nevyskytoval, ale v současnosti se v ojedinělých případech bohužel objevuje i zde.³

Stalo se ve škole

V jedné třídě na gymnáziu byl mezi studenty chlapec, který měl v obličeji viditelnou formu akné. Svými spolužáky byl „z legrace“ pojmenován „aidsákem“, nikdo se ho nesměl dotknout, aby se nenakazil nemocí. Za několik týdnů třída dovedla tuto hru k dokonalosti: nikdo se nesměl dotknout ničeho, na co sáhnul tento student, sedět vedle něho, mluvit s ním... „Zábavy“ se účastnila celá třída po celý školní rok, než chlapec přestoupil na jinou školu.

Oběti šikany jsou nejčastěji jedinci, kteří se nějak odlišují od ostatních. Jsou obézní, velmi hubení, příliš malí, abnormálně velcí, nadprůměrně inteligentní, s nižší inteligencí, s různým postižením, s jinou barvou pleti, jinak oblečení atd. Typickou obětí je tichý, plachý, citlivý člověk (dítě), často fyzicky slabší, s nízkým sebevědomím, často samotářský, zvyklý podřizovat se. Bývá to jedinec, který neumí zakrývat strach.

Agresora nelze tak jednoznačně typizovat. Pedagog by si měl uvědomit, že do skupiny šikanujících se může zapojit opravdu kdokoli, včetně nejinteligentnějších dětí ve třídě. Motivace k takovému jednání u těchto žáků je rozmanitá: od lákavé a dosud nevyzkoušené moci nad druhým až po obavu, abych nebyl příštím terčem sám.

Zvláštním jevem, provázejícím šikanu, je **identifikace** - vztah, který může mezi agresorem a obětí vzniknout. Oběť, která mnohdy byla na okraji zájmu ostatních členů skupiny, nyní začíná sama agresora vyhledávat, plní jeho přání na první pokyn, považuje ho za svého kamaráda. Zatímco agresor zakrývá své slabosti (studijní neúspěchy, rozumovou nedostatečnost apod.) siláckým, agresivním jednáním, oběť svou slabost zcela odhaluje a vydává se mu všanc. Motivací k tomuto jednání oběti může být radost z toho, že je mu konečně věnována pozornost ostatních, uspokojení z nových sociálních vztahů (jakkoli pokřivených) nebo objevená schopnost rozesmát třídu (byť jen jako terč útoků).

Pavel Říčan uvádí jako zásady prevence šikany:

■ **Solidarita se slabými jako základ řízení třídy**

³ Nevěřili-li někdo na přesvědčovací sílu skupiny, odkazují ho na mnohé pokusy v oblasti výzkumu lidské konformity. Např. při Aschově testu se pouze 24% osob ani jednou nepřizpůsobilo mínění ostatních, když experimentátoři ve skupině úmyslně a evidentně lhali při triviální odpovědi. Ostatní věřili, že je nutné zachovat ve skupině harmonii, která by byla nesouhlasem (byť pravdivou odpovědí) narušena. Motivem pro takové chování je 1. vyhovění (jdeme s davem, ale neměníme svůj názor), 2. internalizace (názor většiny je správnější) a 3. identifikace (měníme názor, abychom se podobali těm, které respektujeme).

Učitel by se neměl stavět na stranu “většiny“ (což je pohodlnější a výhodnější), ale podporovat „outsidery“. Tato podpora může být návodem a vzorem pro ostatní žáky a posiluje potřebné vlastnosti třídy.

■ Podpora autority učitele

Autorita učitel je kvalita, která může být posilována mnoha způsoby (např. podporou vedení školy, tedy postavením se za učitele v nutných případech) – především pak vlastním jednáním pedagoga, o které v textu hovořím na mnoha místech.

■ Posílení demokracie ve třídě a ve škole

Mezi hlavní zásady Říčan zařazuje: 1. ptát se dětí na jejich názory a přání, 2. nechat dětem, resp. třídě jako celku možnost volby, 3. pěstovat žákovskou samosprávu, 4. otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo, 5. umožňovat rodičům co nejčastější přístup do školy, 6. podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole.

■ Ideová výchova

Důležité je vštěpování základních hodnot (úcta k lidským bytostem, solidarita, soucit, obětavost, čest atd.) Základem mravní výchovy je osobní příklad učitelů, chybí-li, je všechno ostatní zbytečné.

■ Princip kooperace ve výchově

Při kooperativním způsobu práce (který patří mezi suportivní výukové metody) jsou žákům ukládány úkoly, na kterých se podílí všichni členové týmu. Společná práce vede k posílení mnoha žádoucích dovedností a postojů a také slouží k učitelu k diagnostice vztahů ve třídě.

Ve zdravém kolektivu, kde je **dostatek silných osobností** by šikana neměla mít šanci. Nejúčinnější prevencí je tedy vytvářet takové klima ve třídě, které vznik šikany neumožní a vědět, co se ve třídě děje. K tomuto účelu pomáhají nejen nástroje na měření klimatu, ale i sociometrické dotazníky.

Zmínil jsem se o další literatuře, která může pedagogům velmi pomoci. Avšak reálně uvažujícího a poučenějšího pedagoga musí zarazit neuvěřitelná a přemrštěná čísla, která se objevují zejména v textech M. Koláře. Tento autor je velmi frekventovaný v médiích, zvláště je stále dokola uváděn „celonárodní výzkum výskytu šikanování na ZŠ, který ukázal, že v ČR je šikanováno přibližně 41% žáků“. V úvodu jiného rozhovoru s tímto „odborníkem na šikanu“ se mohou rodiče dočíst, že „takřka každý druhý žák české základní školy okusil na vlastní kůži, jak bolí šikana. S tímto nečekaným výsledkem skončil reprezentativní výzkum v 66 školách, jehož se v minulých měsících zúčastnilo na šest tisíc dětí z celé země. Silnější školáci někdy bodají slabší děti nožem, píchají je špendlíkem, nařezávají jim uši žiletkou nebo je věší za krk na lustr.“ Nelze se divit, že v tomto trendovém proudu přibývají další a další zjištění: „Pětina dětí je šikanována denně, dalších až čtyřicet procent jí trpí méně často, z nich každé desáté čelí fyzickým útokům a pětina ve svízelné situaci nikdo nepomohl.“

Klíčem k zmíněným drastickým číslům je přitom chybná metodika výzkumu a jeho interpretace. Jak upozorňuje M. Havlíková, „u zmíněného výsledku (41%) si musíme uvědomit,

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

že údaje, na jejichž základě vznikl, jsou pořizeny anketním dotazníkem, nikoliv psychologicky konstruovaným nástrojem, na základě probandovy volby mezi odpovědí Ano - Ne na dvě přímé otázky: Ublížel nebo ubližuje někdo ze třídy tobě? Ublížel ti někdo ze školy? Za první se otázka neptá na šikanu, ale na ubližování. Za druhé není otázkou na zjištění tzv. tvrdých dat, ale na psychologicky podmíněné hodnocení určitého zážitku, události. Za třetí je způsob odpovědi v rozporu s obsahem otázky určen jednoznačně, jako by šlo o určitý evidentní údaj.“

Proč je podobnými přemrštěnými čísly strašena nejen veřejnost, ale i učitelská obec? Domnívám se, že jde o umělé zvyšování závažnosti tématu (který ale nehodlám nijak bagatelizovat) a zejména o marketingový tah. Když totiž do takto šikanou zaneřáděné školy aplikujeme Kolářův Školní program proti šikanování, „výsledky jsou mimořádně povzbudivé, mají světové parametry. Čtyři měsíce po zavedení programu klesla celkově šikana na druhém stupni školy průměrně o 42,5 %.“ Opravdu, právě toto učitelé zřejmě potřebují nejvíce⁴, zvláště když údajně „celonárodní studie z roku 2001 ukazuje, že téměř 90 procent učitelů neumělo vyřešit ani nejjednodušší situaci“. Bohužel se zdá, že média podobné ohlupování vždy ráda rozšíří dál, zvláště když je po ruce nějaký alarmující, ovšem ve své závažnosti statisticky výjimečný případ.

Pravdě mnohem blíže jsou ovšem čísla jiná. Například na základě úpravy standardizovaného dotazníku prof. Olweuse z Univerzity v Bergenu zjistil tým prof. Krause ve vzorku téměř 2000 respondentů, že se 80,9% žáků ZŠ za zkoumané období nesetkalo se šikanou vůbec a jednou nebo dvakrát bylo šikanováno 12,6%. Pravidelně jsou šikanovány 4% žáků. Mimo jiné zde také 67,6% středoškoláků vypovědělo, že nebylo terčem šikany nikdy ve svém životě. Opakovanou zkušenost má cca. 6 – 10% žáků jak v roli šikanovaných, tak v roli šikanujících. Už toto jsou nepochybně nezanedbatelná a dostatečně varující čísla, aniž by bylo nutné výskyt šikany uměle nafukovat.

Z celé kapitoly tedy vycházejí tyto rezultáty:

- Šikana je jev nesmírně závažný, který může mít pro vývoj jedince (oběti i agresora) fatální následky.
- Učitelé musí všemi vhodnými způsoby šikaně předcházet a zajímat se o vztahy mezi žáky. Měli by být dobře poučeni o celém tématu a znát strategie posilování vhodného klimatu ve třídě. Žákům - potencionálním obětem - by měli vhodným způsobem posilovat pozici ve třídě a dohlížet na jejich interakce s kolektivem.
- Vztahy mezi žáky a třídní klima je možné zjišťovat různými nástroji, z nichž některé jsou i součástí této publikace.
- Vyšetřování, opatření a tresty musí být dostatečně důsledné a razantní, tak aby mělo dostatečně názorný a odstrašující účinek pro ostatní.
- Oběti šikany je třeba věnovat velkou pozornost a snažit se minimalizovat psychické škody, které mohly vzniknout.
- Různá a diametrálně odlišná čísla výzkumů o šikaně vypovídají o tom, že je vždy důležité kriticky hodnotit metodiku těchto šetření a data, která přinesla.

Žákovský humor a žertíky

⁴ Raději upřesním: myšleno ironicky!

Než povědeme nebohého klučinu za jeho kousky do ředitelny, je třeba vše promyslet: nešlo o nevinný žákovský žertík? Učitelé oceňují u žáků smysl pro humor (nebo to alespoň v průzkumech tvrdí), takže proč potom někteří z nich tak tvrdošíjně a šosácky lpí na své důstojnosti? Může snad pouze učitel trousit ve vyučovací hodině perly humoru? Humor má sociální, psychologickou, pedagogickou i relaxační funkci. Pokud má učitel respekt a lásku svých žáků, nemusí se bát o svoji autoritu. Navíc přiměřený vtip a zábava ukazuje dobré třídní klima ve vyučovací hodině. Nevhodné chování žáků v této oblasti, vulgární vyjadřování nebo žerty, které jsou ubližující a škodolibé ale musí být korigovány. Učitel by se měl snažit smysl pro humor žáků kultivovat, což ale neznamená, že jediné povolené žertíky jsou jeho. Jestliže ve třídě není správná atmosféra, stejně se jeho žertům budou smát pouze šprti...

Zvláště 1. dubna je to ve škole vtípky jen nabitě. Učitelé se při příchodu do tříd motají do důmyslných sítí z provázků a izolep, zjišťují, že mají jinou třídu nebo jiný předmět než by měli mít podle rozvrhu, dětičky zmizely, „upravená“ křída nepíše apod. Myslím si, že je užitečné zachovat žákům prostor pro podobné aktivity. Je to pro vztah učitel – žák a pro školní klima jistě cennější než kdovíjaký výchovný koncert.⁵

Učitel nemusí ovšem oplácet žákům stejnou ráží. Jeho humor obývá jiná patra – nevádí. V jedné památné aprílové hodině jsem byl v jedné třídě jaroměřské školy stíhán všemi myslitelnými žákovskými vtípky. Od namočené křída a namydlené tabule, ztracené třídní knihy až po silonové nitě, které ohrožovaly každý můj krok. Nedbal jsem těchto protivenství a tvrdošíjně vedl výklad o státu, který je dnes nutné probrat. Byla to Země Františka Josefa a její hospodářské parametry vzbuzovaly opravdový údiv a zájem žáků. Řádky v sešitě přibývaly, třeba o milionech turistů navštěvujících sněhový Disneyland, o domech na vysokých pilonech, které po oblevě spouštějí provazové žebříky nebo o chovu sněžných lišek k lovu sobů. Až žáky ruka od psaní bolela, což určitě není v mých hodinách obvyklý jev. Po zvonění jsem jen pronesl: „Ještě si zapište malou poznámku. Země Františka Josefa je typický aprílový stát.“

Záškoláctví

Právě špatné klima ve třídě, agresivita spolužáků nebo šikana mohou (ale nemusejí) mít za následek další jev – **záškoláctví**, tj. vyhýbání se škole.

Jde o *neomluvenou absenci* žáka (studenta) ve škole. Záškoláctví je úmyslné zameškávání školního vyučování. Žák o své vlastní vůli, většinou bez vědomí rodičů, nechodí do školy a tedy se jedná vlastně o formu útěku žáka ze školy. Vyskytuje se na školách již od první třídy a pokračuje s postupujícím věkem, zvláště v období prepuberty a puberty, kdy se počet zameškaných neomluvených hodin zvyšuje. Záškoláctví se dopouštějí jedinci, kteří neplní nebo nejsou schopni plnit školní povinnosti a dostávají se do stresujících situací (i ze strachu z potrestání rodiči). Patří sem i skupina dětí, které škola prostě nebaví. Záškoláctví můžeme rozlišit na:

⁵ Nic proti koncertům! Každý den strávený mimo školu je pro žáka cennější než den v lavicích.

a) Záškoláctví, které má **impulzivní charakter**. Dítě předem neplánuje, že nepůjde do školy, ale reaguje náhle, nepromyšleně nebo odejde v průběhu vyučování. Někdy i impulzivně vzniklé záškoláctví trvá několik dnů, než rodiče zjistí, že dítě nechodí do školy. Dítě pokračuje v chození za školu ze strachu z následků, protože neví, co by mělo dělat.

b) Účelové, **plánované záškoláctví**. Dítě předem plánuje odchod ze školy, vzdaluje se pod nejrůznějšími záminkami v době, kdy očekává zkoušení nebo kdy má mít neoblíbený předmět nebo neoblíbeného učitele.

Vágnerová dále uvádí, že záškoláctví je projevem odporu dítěte ke škole. Jedná se o chování únikového typu a jeho cílem je vyhnout se nepříjemnostem, které dítě ve škole prožívá. Zkoumáme-li příčiny záškoláctví, mohou spočívat v a) negativním vztahu ke škole, b) ve vlivu rodinného prostředí, c) trávení volného času. Z různých výzkumu vyplývá, že nejčastějšími důvody záškoláctví jsou: strach z písemných testů, nezáměr o školu, šikana.

Fontana mj. uvádí:

- * Dítě může být obětí trýznění druhými dětmi.
- * Dítě se může obávat některého člena učitelského sboru nebo nějakého trestu.
- * Dítě může mít školu tak silně asociovanou se selháváním, že vyhýbání se škole je způsob, jak si chránit sebevědomí.
- * Dítě může být zapleteno do nějaké trestné činnosti.
- * Dítě se může prostě jen nudit a hledat něco, co by mu přineslo více vzrušení.

Velmi důležitá je situace v rodině i další jevy (například příslušnost k partě), které záškoláctví ovlivňují. Byla dokonce zjištěna i souvislost s délkou doby dojíždění do školy. Jan Lašek cituje zjištění Moose a Moose, že ve středoškolských třídách, kde mají žáci hodně absencí, panuje duch velké soutěživosti, žáci jsou učitelem velmi intenzivně kontrolováni a jsou výrazně orientováni na úkoly. Nejméně absencí je ve třídách kde pracují studenti s vysokou zaangażovaností do práce, s pozitivním prožitkem emočních vazeb ve třídě a kde jsou studenti podněcováni a podporováni učitelem.

Zdálo by se, že záškoláctví se týká pouze neúspěšných dětí. Může to být většinou i pravda. Děti s menším nadáním, kterým se školní práce nedaří, jsou totiž denně za své problémy s učením kárány, trestány a v horším případě i zesměšňovány. U těchto dětí se může vyvinout syndrom neúspěšného žáka. I když cílem školy je všestranný a harmonický rozvoj osobnosti každého dítěte, je více než pravděpodobné, že vždy budou existovat žáci se slabým prospěchem i žáci neprospívající. Dokonce je z hlediska sociálního fungování skupiny žádoucí, aby to tak bylo – ale to nesmí být záminka k vytlačení některých žáků na periferii zájmu učitele a zlehčování úsilí a výsledků slabších žáků.

Příčinnou neúspěchu dětí mohou být i vysoké požadavky na žáky (tedy nesporná chyba pedagoga). Ti žáci, pro které jsou tyto požadavky příliš vysoké, se necítí ve škole dobře, rezignují a ani se nepokusí o dosažení přijatelných výsledků. Následkem slabého prospěchu je nejen nedostatek vědomostí, ale i změny v osobnosti žáka, jak uvádí Fischer. „Dítě s nízkými intelektovými schopnostmi není s to porozumět a osvojit si požadovanou látku, ztrácí pak zájem o ni i o docházku do školy. Je-li pak ještě doma za své neúspěchy často trestáno, vznikají konfliktní situace, které vedou k neurózám a poruchám chování.“ V jiném případě však může být motivován k odporu ke škole i žák s mimořádnými vědomostmi a schopnostmi. To

se může stát zejména tehdy, když je kolektivem třídy odmítán. Většina třídy se postaví proti jedinci, který se velmi dobře učí, ignoruje ho a zesměšňuje. Žáci s nadprůměrnými schopnostmi se mohou také ve škole, která nepracuje dobře s talentovanými jedinci, prostě a jednoduše nudit.

Do jedné třídy přišla třídní učitelka s panem ředitelem. Oznamovali, že jistému žákovi udělili třídní důtku, protože měl omluvenku od rodičů na sportovní utkání, ale v inkriminovanou dobu byl viděn paní učitelkou ve městě. Jeho neúčast je hodnocena jako neomluvená, byla tak zapsána i ve třídnici a bude ještě řešena na pedagogické radě.⁶ Druhý den si byl ovšem ve škole stěžovat tatínek. „Jak to, že má kluk neomluvenou hodinu, když má omluvenku od rodičů?“ Neomluvená hodina byla ve třídnici přeškrtnuta. Na otázku spolužáků, zda důtku zůstává v platnosti, učitelka přisvědčila. Důtku žákovi zůstává – za lhaní.

Rodiče se obvykle snaží jednání dítěte (o kterém nevěděli) krýt. Podepisují dodatečné omluvenky, „vzpomínají si“ na nemoc, která nebohé dítě schválila apod. - to vše z obavy před důsledky, které záškoláctví vyvolává. Těmi bývá podle počtu zameškaných hodin i dvojka nebo trojka z chování, která opravdu tu a tam padne. Většinou bývají jednáním svého potomka velmi zaskočení a znepokojeni. Někdy jde však pouze o nezávažné, několikahodinové absence, které vznikly obyčejným lenošením nebo nechutí vstát s postele, zvláště když se dítě ráno vypravuje do školy samo. Je ovšem důležité (u jakéhokoliv záškoláctví) pohovor učitele s žákem o příčinách takového chování. D. Fontana ovšem upozorňuje na to, že zjistit příčinu vyhýbání se škole může být velmi nesnadné – vzhledem ke lžím záškoláků. To by nemělo brát učitele jeho motivaci zjistit, co se děje. Příčinou záškoláctví mohou být i závažné jevy nebo ty, ve kterých může žákovi pomoci. Může být způsobeno nejen násilím ve třídě, ale i negativním postojem některého učitele nebo nepřiměřenými nároky na žáka během některého vyučovacího předmětu.

Moderní technologie

Když v roce 1983 francouzský časopis *Le Point* odhadoval svět v roce 2002, předpokládal telefony jen tak velké, že se budou nosit na zápěstí. Předvídal také, že autonomní počítače se vejdou do školní brašny a budou napojeny na databanky. Poslouží nám třeba k rezervování letenek nebo prohlížení encyklopedií. Dá se potvrdit, že se výše zmíněné prognózy splnily a to je jistě dobře. Ale s technickým vývojem přicházejí někdy i negativní rysy a vznikají nové souvislosti, které prozatím nejsou v pedagogických kontextech příliš zmiňovány.

Již jsem se stručně zmínil o šikanování. Pro učitele není vůbec lehké odhalit hlavně počáteční stádia šikany, velmi obtížná je i náprava zjištěného stavu pokročilejší šikany. Řeč bude nyní o tom, jak v celé věci může fungovat **mobilní telefon**, tedy předmět, bez kterého se drtivá většina dětí již neobejde. Rozličné základní a střední školy mají pravidla používání mobilních telefonů nastavena jednou tak, podruhé jinak. Hlavně z důvodů osobní bezpečnosti

⁶ To je jistě pochvaly hodný způsob, jak seznámit žáky s kázeňským řízením, které se odehrává, a s jeho výsledkem.

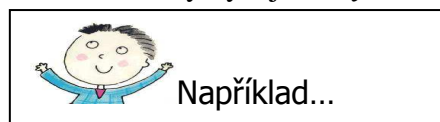
ale asi nenajdeme rodiče, kterému by byl mobilní telefon v ruce svého dítěte proti mysli. Existuje zde ovšem paradox, který si můžeme ukázat na příkladu. Oběť šikanování po skončení vyučování (a překonání cesty domů) získala doma klid a bezpečí před svým trýznitelem. Nyní ovšem už ne, neboť textové zprávy, přicházející do jeho telefonu, obsahují hrozby, nejrůznější požadavky a třeba i přesný obraz toho, jaké „hry“ jsou přichystány na zítřejší den. Jestliže je oběť šikanování někdy přitahována ke svému trýzniteli v jakémsi bizarním nesvobodném vztahu, není díky telefonu (a třeba i mailu) toto pouto přerušeno ani na minutu.

Agresor může být své oběti znám, ale může nastat i případ, kdy si někdo neznámý sežene telefonní číslo dítěte. Protože žije téměř zákonitě blízko oběti, ta se nemůže cítit bezpečná svou vzdáleností (a ani anonymitou) a reálně se tedy musí hrozeb obávat. Průzkum provedený ve Spojených státech ukázal, že jedno ze čtyř dětí je šikanováno nebo napadáno přes mobilní telefon nebo internet. O internetu se zmíním dále, telefon je v této smutné statistice na prvním místě. Můžeme se zamyslet i nad tím, jestli pocit anonymity, jakou má posílání textových zpráv nebo mailů, posiluje v mladých lidech takové chování, jakého by jinak nebyli schopni se dopouštět. Stejný výzkum (provedený agenturou NCH v roce 2002) uvádí, že dvě třetiny těchto agresorů jsou vrstevníci oběti. Někdy spoléhají na svou anonymitu, jindy ne, ale většinou jsou opravdu své oběti známi. Pokud taková agresivita překročí meze, je možné obrátit se na policii, která může neznámého pachatele případně i zjistit a v tomto počínání ho zastavit. Stejný postup ale můžeme jen ztěžko předpokládat u internetu. Tam lze kohokoliv jen těžko vystopovat, tento svobodný svět informací a komunikace má i své stíny. Doplnující obraz situace dává i šetření, provedené na Novém Zélandu. Ukázalo se, že 23 % dívek ve věku 11 – 19 let již mělo pocit, že je na internetu někdo ohrožuje. Pouze 48 % to oznámilo rodičům, 10 % vůbec nikomu. Za této situace je alarmující nedostatečný stav počítačové a internetové gramotnosti pedagogů na školách.

Již legendární je případ kolegyně, která při vybídnutí : „zapněte počítač!“ shodila na zem myš a začala na ni šlapat jako u svého šicího stroje. Situace se však výrazně zlepšuje, učitelé zadávají známky a tisknou vysvědčení v počítačových programech, leckdo i odešle mail atd. Ovšem... například jistý pedagog a současně správce počítačové sítě má zajímavý systém ověřování, jestli jeho instrukce pro děti jsou dost jednoduché a dobře srozumitelné. Taková starost je pochopitelná, protože v současnosti chodí do počítačových učeben i žáci prvního stupně. Takže když správce sítě napíše pokyny pro nějaký počítačový program, zavolá si svou kolegyni. Jestliže instrukce pochopí ona, je vyhráno, druháček to pak již zvládne lehce!

Domnívám se, že jsme si všichni vědomi, že dvanáctiletý šikovný žáček dá vícero učitelům v tomto oboru na frak. Varujícím faktem je, že přes internetovou poštu (maily) jsou ve Spojených státech šikanována 4% dětí, ještě rizikovější (16%) jsou *chaty* (diskusní fóra). Zde přihlášení účastníci, zpravidla pod anonymními přezdívkami (*nickys*) diskutují o různých záležitostech. Někdy bývají *chaty* i součástí internetových stránek škol.

Nedávno jsem na takových stránkách základní školy v Čechách našel diskusní fórum a v něm místnosti (které sdružují příspěvky na stejné téma) pod názvy: odvážné fotografie, erotické rande, bez kalhotek, sex po internetu a další. V nich bylo registrováno několik stovek uživatelů, očividně i mimoškolních. Jakým způsobem může někdo takový chat zneužít, je zřejmé. V místnosti „Vše o srážech“ byly i fotografie, podroušeným nedospělým obličejům dělaly společnost láhve alkoholu na stolech. Nikoho z vedení a sboru zřejmě podobný obraz školy neznepokojuje, nevědí o něm, protože své vlastní stránky ke své škodě pravidelně nenavštěvují a neaktualizují.

Je samozřejmě na místě zmínit se také o všudypřítomnosti pornografie na internetu. Společnost NetValue, která zkoumá návštěvnost pornografických serverů zjistila, že nejvíce návštěvníků je v kategorii 15 – 24 let a to celých 43%. Zajímavým faktem je i to, že 37% uživatelů pornowebů jsou studenti. Instituce Internet Filter Review, která se zabývá stejnou problematikou, našla na světové síti 4,2 miliónů pornowebů. Jedna čtvrtina vyhledávání na internetu se týká sexu. Se sexem na internetu se setká člověk průměrně v 11 letech, ve věku do 16 let již není nikdo, kdo by stránky tohoto typu neotevřel.

Nabízí se otázka, nad kterou se jinde ve světě již zamýšlejí: jestliže školy umožňují svým žákům práci na internetu, nejsou povinny také zabezpečit, aby toto prostředí bylo pro žáky bezpečné? Jednou z cest by mohlo být poučení dětí a rodičů, dalšími vzdělávání učitelů, častější a důkladnější kontrola školního serveru, „zamykání“ nevhodných stránek na školní síti apod. Na závěr bych rád uvedl, že se nepovažuji za zastávce internetové cenzury a podobných restriktivních opatření. Nejsem ani pokrytec typu „zabraňte našim dětem k přístupu k pornografii... ať se můžeme sami dobře podívat“. Nechci ani hořekovat (i když je to velmi smutné), že mnohé děti a mládež mění reálný svět za virtuální a své vysedávání před počítačem měří na dlouhé hodiny. Pouze jsem se snažil ukázat komunikační prostředky, které nás obklopují, v jiných souvislostech než je běžné. Je to pobídka pro učitele, aby nezanedbávali své vzdělávání v této oblasti, námět pro správce školních sítí, aby v tomto smyslu monitorovali činnost žáků a studentů a celé počítačové výukové prostředí a nakonec i upozornění pro vedení škol, aby celou záležitost nepouštělo ze zřetele.

Třídní vzpoura

V některých případech může učitel narazit na odpor celé třídy. Nemusí to být vždy jeho vina, někdy dochází k tomuto střetnutí jako ke zkoušce mantinelů, kam až mohou žáci zajít. Jindy vůdce třídy strhne ostatní a demonstruje tak svou sílu. Někdy je vinen pedagog, který zahnal třídu ke zdi svým nevhodným řízením nebo neadekvátními požadavky.

Je jisté, že žáci se chovají jinak před třídou a jinak sami s učitelem. To nezmiňuji jako návod k zastrašování dětí, ale jako jeden ze způsobů, jak objevit příčinu společného odporu třídy. Někdy se ale musí učitel rozhodnout právě v aktuální chvíli, ve třídě, tváří v tvář sjednocenému kolektivu. Přestože jsem tento případ v nějaké vyhocené formě na vlastní kůži nepoznal, nějaké třídní nepokoje jsem tu a tam již korigoval, stejně jako jsem od rozhněvané třídy přijímal rozličné stížnosti. Doporučuji:

- v každém případě zachovat klid a racionalitu, nehněvat se kvůli tomu na žáky;

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- brát názory dětí vážně, nezlehčovat je a pokud si nejste na 100% jisti, že to vyjde a je to vhodné, ani je neobracet je v žert;
- snažit se přejít klidnou diskusí k jádru problému a zjistit všechny objektivní a relevantní skutečnosti;
- neobracet se na své oblíbené žáky, nehledat u nich oporu, protože je to může vystavit nevraživosti ostatních;
- nenechat se zatáhnout při řešení problému do výčtu minulých křivd, pokud se současnou záležitostí nemají nic společného;
- neslibovat vzdušné zámky, nerozhodovat ukvapeně, ale pokud má stížnost nebo požadavek racionální jádro a je oprávněný, slíbit nápravu a své slovo dodržet;
- jestliže jde o stížnost na jiného učitele, nepřítakávat žákům ve snaze se zalíbit, zároveň ale připustit, že žáci mohou mít pravdu a k věci přistupovat vyváženě;
- snaha o mocenské zlomení odporu by mohla vést k nevratnému zhoršení vzájemných vztahů a třídního klimatu, zatímco věcný přístup a pochopení mají opačný účinek.
- v žádném případě nepostihovat třídní vůdce a iniciátory vzpoury ani nyní, ani později;
- ať již byla třída v právu nebo ne, celou záležitost po vyřešení považovat za vyřízenou a nevracet se k ní. Sám pro sebe si ji správně a objektivně vyhodnotit a vzít si z ní pro sebe poučení do další práce.

Učitel rozdává na začátku hodiny papíry na malý testík. Žáci rozhodně protestují, o písemce je minulou hodinu neinformoval! Učitel si ale skoro myslí, že ano, ale není si úplně jistý (vída, nedělá si zápisky z hodiny... tsts ts). Třída odmítá psát a hned je tu malá vzpoura. Nabízí se několik řešení:

A/ Učitel trvá na tom, že se psát bude a vyhrožuje použitím své moci. Třída píše.

Jestliže test ve skutečnosti neavizoval, dopouští se chyby a křivdy. Jeho slovo ztrácí váhu, vztah třídy k němu se rapidně zhoršuje. Nakonec sice zlomil odpor třídy, ale u žáků dochází k vystřízlivění a uvědomění si vlastní podřízené pozice. Ukázalo se také, že učitel jim ve skutečnosti nevěří.

B/ Učitel trvá na tom, že se psát bude a snaží se použít svou moc. Třída nepíše.

Jestliže se třída cítí v právu, může dojít k další závažné konfrontaci. Učitel ničeho nedosáhl ani tím, že vyhrožoval nedostatečným hodnocením – v tomto okamžiku boje o vyšší princip o nějakou tu pětku již žákům nejde. Stejně to je chyba: když bude učitel později tyto pětky rádně započítávat, dopustí se další nespravedlnosti. Když je pomine, sníží váhu tohoto donucovacího prostředku. Nakonec se může stát, že se ukáže učitelova slabost a fakt, že proti společnému postupu třídy je vlastně bezmocný.

C/ Učitel netrvá na tom, že se bude psát.

I toto rozhodnutí může být zatíženo chybou. Jestliže třída tento postup pouze „vyzkoušela“ a test psát měla, nyní se naučili fungující a účinnou strategii. Učitel ukázal svou slabost, jeho autorita „spadla“ na žákovské burze o pěkných pár bodů. Zároveň se ale poučil o nutnosti být přesný a pečlivý. Cítí se však třídou zrazený, jeho vztahy se třídou jsou narušeny.

D/ Učitel dosáhne kompromisním řešením, že se psát bude.

Podle mého názoru nejlepší řešení ze všech možných. Učitel se vhodným řešením situace pojistí pro oba případy – ať již test oznámil nebo ne, takže se nedopouští nespravedlnosti ani nedůslednosti. Test se v každém případě píše, ovšem pouze jako průběžná kontrola vědomostí žáků. Bude hodnocen, ovšem známka bude započítána pouze tomu, kdo bude chtít.⁷ V další hodině se potom píše „naostro“, již bez pardonu. Výhodné je to pro žáky, kteří se připravují průběžně, mohou mít dvě pěkné známky. Učitel neztratil svou tvář, navíc se nyní může přesvědčit, zda dublování testů nepovede k výhodnému upevnění učiva 😊.⁸

Může se stát, že situace ve třídě (a to nejen v případě „žakovské vzpoury“) přesáhne únosnou mez. Říčan doporučuje: „je třeba trvat na tom, že učitel má právo obrátit se na ředitele nebo na zkušenějšího kolegu se žádostí o pomoc, aniž by riskoval, že bude blahosklonně poučován, možná dokonce před žáky... Pokud jde o dětskou agresi, má učitel plné právo opustit třídu, kterou v dané chvíli nedovede zvládnout, a žádat ředitele o razantní zásah, který mu umožní, aby se s obnovenou autoritou ujal své role.“ Bohužel, takto obnovená „autorita“ je podobná rozbitému talíři, ze kterého se sice najíme, ale již nikdy nebude tak pěkný jako ten bez prasklin. Samozřejmě je však stále lepší být za talíř než za střepy.

Čerstvá absolventka pedagogické fakulty nastoupila jako učitelka angličtiny do 9. třídy. Ukázalo se, že je ve svém oboru výborná, ovšem ke kázeňským výstřelkům žáků byla velmi tolerantní. Časem to zašlo až do stavu, kdy její slova slyšely pouze první řady, zbytek třídy si z hodiny udělal delší velkou přestávku. Jednoho dne rozdala papíry na písemku, avšak třída po krátké domluvě odmítla cokoliv psát – překvapené učitelce bylo řečeno, že jim nic neohlásila a nemohli se nic naučit. Pedagožka tedy sebrala papíry zpět a rozhodla se vyvolávat žáky s tím, aby řekli něco zajímavého v anglickém jazyce. Odpovědi ji zřejmě zaskočily, protože první hoch ji řekl: „Fuck you, teacher,“ další žákyně: „Go to shit,“ a tak to pokračovalo dále. Bezradná učitelka přivolala pana ředitele. Ten na místě třídy zakázal školní výlet a po dalším vyšetřování této „šikany učitele“ padla jedna trojka z chování, několik dvojek a řada důtek. Podstatný díl viny leží ovšem také na učitelce, která nezvládla postupnou eskalaci rušivého chování.

Alkohol

Ožehavá otázka, která se týká zejména středoškolských pedagogů, ale ne výhradně pouze jich. Když žák nebo student konzumuje při školní akci alkohol nebo pod vlivem alkoholu nebo drog absolvuje vyučování, je to vážný kázeňský přestupek. Není možné být v tomto případě shovívavý, protože v konečném důsledku se jakákoliv benevolence obrací výhradně proti učiteli, jako dospělé a zodpovědné osobě. Otazníků, které realita předkládá učiteli, může být mnoho: Mám na školním výletě přihmouřit oko před pivem k obědu? Mám náhlými případy kontrolovat pokoje žáků na lyžařském výcviku? Mám přijít na rozlučku, když zcela jistě vím,

⁷ Naschvál neříkám, že pouze jednička. Žáci mohou přece chtít dvojky nebo i trojky, to je přece také za jistých okolností dobrá známka

⁸ Mimořádně, já na začátku školního roku představím žákům takzvané „přepadovky“. Nepíšu jich sice více než jednu za pololetí, ale hlavně se nemusí předem hlásit. Vysvětlení, že ohlášené by pak nebyly „přepadovkami“, žáci akceptují bez námitek.

že tam žáci budou popíjet alkohol? Mám dovolit dětem, aby si koupili grog, když jsou zmoklé a promrzlé? Domnívám se, že na některé z těchto otázek neexistuje opravdu správná odpověď a je na pedagogickém citu učitele, kdy věří a kdy raději prověří. Ale pro co opravdu nelze nalézt omluvu, je konzumace alkoholu pedagoga při jeho práci.

Stalo se ve škole

Na SOŠ a gymnáziu v městečku dobroučských trubiček vyslali na lyžařský výcvik trojici učitelů ve věku kolem 30 let. Studenti si okamžitě užívali svobody, kterou jim tato trojka poskytla : na sjezdovce naprostá svoboda, žádný program ani výcvik, večerka neexistovala atd. Učitelé pili každý večer jako duhy a ještě dobrácky radili chlapcům, „aby to s tím alkoholem tolik nepřeháněli“. Dospívající mládenci ale ještě svoji míru neznali a jeden večer po mejdanu se nepodařilo vzbudit opilého studenta ani po 10 minutách horečnaté snahy. Přivolaný lékař konstatoval otravu alkoholem, naštěstí chlapce dokázal vzkřísit. Přestože naši tři učitelé hrozili provinilým studentům vyhazovy, předvedením před ředitele a dalšími sankcemi, o ničem se pochopitelně po příjezdu nezmínili. Jen se postarali, aby „otrávený“ chlapec nebyl připuštěn k maturitě.

Jiní učitelé dětem výrazně zapáchají alkoholem, když se posilují alkoholem během vyučování nebo na začátku vyučování střízliví. Je naivní myslet si, že děti nevědí o co jde nebo si ničeho nevšimnou. Holčička na prvním stupni vyprávěla své paní učitelce, že včera viděla v parku pan učitele, který se motal. „To nebyl opilý,“ zachraňovala situaci pedagožka, „víš, když je nízký tlak, tak mají někteří lidé potíže s rovnováhou.“ „No,“ odpovědělo beze-lstně děvčátko, „já jsem šla s maminkou a ta mi řekla, že byl ožralý jako dělo“. Pro zaměstnance školy, kteří pijí při vykonávání jakýchkoliv činností s dětmi, nemám jinou radu než okamžitý odchod ze zaměstnání a oboru.

Stalo se ve škole

Učitel chemie na základní škole dokonce ani neskrýval láhev, když děti vešly do kabinetu. Při chůzi třídou se vždy raději opíral o stěnu, než dosedl za katedru a počastoval třídu obligátními otázkami: „Budeme se dneska učit? Budeme dneska psát písečku?“ Po dvojnásobném hromovém „ne!“ vyprávěl, co se mu stalo během týdne nebo co zajímavého slyšel. V zájmu objektivitavy uvedu, nakonec přece jen psala třída od prázdnin do prázdnin dvě písečky. Zápisky z hodin za celý školní rok se žákům pohodlně vešly na 4 stránky.

Rušivé chování

Za rušivé chování je považováno to, které odvádí pozornost jiných žáků od jejich práce. Takový žák ruší mluvením, šaškováním, viditelným hraním si se zajímavými předměty, přerušováním pedagoga apod. To je rozdíl od **nepolupracujícího žáka**, který se sice oddává dennímu snění, kreslí si na papír loga, která bude později sprejovat na fasády domů, věnuje se svému mobilnímu telefonu atd., ale nevzbuzuje pozornost druhých. Jistá, často užívaná poučka tvrdí, že se nespolupracující nerušivé chování později vystupňuje v chování rušivé, ale to

se také vůbec stát nemusí. Naopak, učitel může v další fázi hodiny nespolupracující žáky změnou aktivity získat.

Domnívám se, že právě ruch a šum ve třídě je jedním z nejčastějších nešvarů, se kterým pedagog zápasí. Žákům a studentům chybí některé ze základních komunikačních dovedností: schopnost naslouchat druhým a mluvit pouze tehdy, když je pro jejich názor prostor. To je dáno především tím, že tyto dovednosti nejsou správným způsobem posilovány. Nedůslednost vaše a vašich kolegů učitelů způsobí, že některé způsoby práce musíte třídy učit vlastně stále „nanovo“ a diskuse nebo některá netradiční výuková metoda je pro některé žáky signálem k volné zábavě. Jejich kázeňské usměřňování pak poškozují atmosféru ve třídě a odčerpává učitelům čas a energii, kterou by mohl využít mnohem lépe.

Jak tedy reagovat? Každý učitel má svůj repertoár prostředků, z vlastních zkušeností a poznatků kolegů vybírám:

- Je důležité reagovat na nesprávné chování prvního žáka a ihned a přiměřeným opatřením rušivou činnost zarazit. Jestliže žáci přesně pochopí, co a proč po takovém chování následuje, snižuje se pravděpodobnost dalšího výskytu. Nesprávná je např. benevolence k nízké hladině šumu ve třídě, když kdokoliv hovoří pod odůvodněním, že to mi ještě tolik nevádí. Stejně tak u netradičních způsobů výuky je nutné důsledně udržovat porady žáků na „tichém provozu“ a učit je vzájemné ohleduplnosti.

- Efektivní je okamžitá změna činnosti. Nemusí být nutně zábavná, pouze jiná. Jestliže žáci píšou, tak začneme malý brainstorming, jestliže doposud výhradně poslouchali, budou si zapisovat apod.

- Na učitelkou katedru položíme natrhané papíry na test se slovy: „Už jsem jistě hovořil o své oblíbené přeřadové desetiminutovce?“

- V žádném případě nelze třídu neustále přerušovat. Je účinné o ticho požádat a pak si na ně počkat, i kdyby to mělo chvíli trvat. Na žáky, kteří se ještě neutišili, by měl stačit tázavý pohled. Ticho je dobré nechat chvíli znít, pak tišším hlasem začít hovořit (ovšem nejlépe o něčem zajímavém).

- Existuje názor, že rušivé chování souvisí se vzdáleností nezbedného žáka od učitele. V tom případě pomůže nejen zvýšení frekvence a rozsahu pedagogovy chůze třídou, ale i nekompromisní přesazení žáka co nejbližší k učiteli, nejlépe „na dosah“. (Mimochodem, tam mám své oblíbené výtečníky usazené trvale. Zlepšení jejich chování a prospěchu během školního roku je výrazné a nezpochybnitelné).

- Šokování žáků – výkřikem, několikerým zablikáním světly apod. (s tím osobně dobrou zkušenost nemám, podobné chování učitele po prvním překvapení podle mého názoru rozpoutá debatu žáků, kteří nyní už mají další téma probrání k : -)...

- Některým pedagogům se k utišení třídy osvědčuje používání domluveného gesta, ke kterému se všichni žáci postupně připojují, utichají, končí činnost a věnují pozornost učitel. Může to být zdvižená pěst, tleskání nebo opakování slov: „čas vypršel“. Jiní učitelé používají signál jako je zvuk zvonečku, klaksonu nebo soudcovské kladívko.

- Izolace žáka. Toto opatření se mi dobře osvědčuje a nemíním tím vyhození žáka za dveře⁹, ale jeho separaci v rámci třídy. Jestliže někdo sabotuje skupinovou práci, vyhradím mu židličku v rohu třídy a tam si může pročítat učebnici. Ne jen tak zbůhdarma, ale s přesně stanove-

⁹ Vždy mne fascinovala ta všeobecná starost o bezpečí žáka, když se ocitne za vykázaný za dveřmi třídy. Chlapec v osmé třídě může být v hospodě stálým návštěvníkem, opřený s cigaretou o kulečnick, toulat se po městě do pozdních nočních hodin, v hernách se stýkat s podezřelými živly atd. ovšem největší nebezpečí mu hrozí na liduprázdné školní chodbě...

ným a hodnoceným úkolem. Heslem dne pro mě již dávno není „všechno všem“, ale „minimalizovat ztráty“. Nevzdám nějakou aktivitu kvůli jednomu nebo dvěma rušícím žákům, ale zvrátím stav eliminací jejich vlivu.

Jeden chlapec v sedmé třídě neuměl při hodině ovládat své chování při probírání témat sexuální výchovy. Na rozdíl od ostatních se nedokázal zbavit jitrnosti emocí vždy, když se řeč dotkla choulostivého termínu, což bylo poměrně často. Při vysloveném slovu penis vykřikoval: „to jako ocas, jo?“ atd. Po chvíli jsem ho s lístečkem poslal za do třetí třídy za svou kolegyní a kamarádkou. Na vzkazu, který přečetla před třetí třídy nahlas, stálo: „Posílám vám žáka, který se chová na úrovni třetí třídy. Dnes se bude učit s vámi a uvidíme, zda časem postoupí do vyšší třídy.“ Nejúčinnější podle mého názoru není ostuda a legrace, kterou z nezbedného žáka mají malé děti, ale jeho vyloučení ze zajímavé činnosti ve vlastní třídě.

Také Fontana považuje izolování žáka za vhodnou strategii. Uvádí negativa tohoto postupu: 1. žák přichází o výuku, 2. žák může vyrušovat i za dveřmi, 3. žák se sebere a jde domů. Zmiňuje však přednosti **izolační místnosti**, kde danou hodinu volný učitel vykázané děti pohlídá. Znamé jsou i lavice ve školní kanceláři, kde se děti ustrašeně krčí v obavách před panem ředitelem. Opravdu, proč by se i v našich podmínkách nemohl učitel, který má suplovací pohotovost, postarat o žáka a posadit si ho poblíž ve svém kabinetu nebo ve sborovně?

Výhody jsou zřejmé:

- ⊙ neukázněné děti zjistí, že je to nudné a že jsou zbaveny přítomnosti a pozornosti spolužáků a přicházejí o činnost ve třídě;
- ⊙ třída zjistí, že bez kázeňských excesů se pracuje lépe a zajímavěji, učitel je v lepší a rozumnější náladě a volí i atraktivnější aktivity – a proto začne neukázněnce sama ukáznovat¹⁰;
- ⊙ učitel zjistí, že jde i bez rozčilování účinně zasáhnout.

■ Stane se, že se žáci snaží učitele, zvláště začínajícího, nepatřičnými otázkami trochu „rozhodit“. Zde je možné použít „kapitánskou strategii“. *Mladý kapitán vlečné lodi dostal od starého mořského vlka radu, jak jednat s námořníky, kteří ho budou hned od začátku „zkoušet“.* Na každou sudou otázku odpoví „ano“, na každou lichou „ne“. Velmi klidně, sebevědomě, jakoby věc měl dávno promyšlenou.

„Kapitáne, posádka by měla mít o hodinu prodlouženou vycházku, protože...“

„Ano, souhlasím.“

„Kapitáne, na molu je kupec a nabízí nám do lodní zásobárny med...“

„Ne, med v současné době nepotřebujeme.“ Atd.

Sám tuto taktiku někdy nasazuji již automaticky, zvláště oblíbené mám časté spojení po hodinách tělesné výchovy:

„Pane učiteli, můžu už teď jít domů?“ „Ano.“

„Opravdu? A omluvíte mě u ostatních učitelů?“ „Ne.“

¹⁰ Zejména dívky, které o mnoho let dříve než chlapi chápou souvislost mezi kázní ve třídě a svým školním úspěchem.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

■ Již několikrát jsem byl seznámen se situací, kdy bylo mým doporučením a podle mého názoru nejlepším řešením přemístění žáka do jiné školy¹¹.

V jisté škole se sešla v 8.C trojice žáků, kteří hrubě narušovali kázeň. Vzájemné hecování a sehranost těchto výtečníků vedla k chování, které podryvalo autoritu pedagogů, vlastně smysl celého vzdělávání a významným způsobem kazilo klima třídy. Ostatní žáci k nim navíc začali vzhlížet jako k vůdcům a vzorům. Všechna opatření se mýjela účinkem. Zde již opravdu není místo pro shovívavost nebo bezradnost, takže je nezbytné:

1. Rozdělit každého s chlapců do jiné osmé třídy. V ostatních osmičkách čeká sehraný kolektiv, který může sám být účinným regulátorem chování a oporou pro učitele.
2. Prvního z těchto nezbedníků, kteří po těchto změnách nedokáží akceptovat pravidla chování a školní řád, pro výstrahu vyměnit na jinou školu. Nezasťtějme však této škole, jaké kvítko potřebujeme přesadit, klidně ať dostaneme na oplátku podobné – pomůžte to oběma školám.

■ Důležitá je sebedůvěra pedagoga. Jestliže žákům dám příkaz nebo úkol, ani na vteřinu mne nenapadne, že by ho nevykonali. Nedávám najevo ani stín nejistoty. Udržování správné atmosféry pomáhá i chování učitele ve třídě. I když to bude znít jako z manažerské příručky, přichází čas na malé devatero pro vyučovací hodinu:

1. Tvařte se optimisticky a energicky.
2. Vystupujte sebevědomě a vyrovnaně.
3. Neustupujte od jasných požadavků na kázeň: aby byl klid, aby všichni plnili příkazy atd.
4. Hovořte klidně a jasně a udržujte zrakový kontakt s celou třídou.
5. Netlumte svůj smysl pro humor (ale ne **pouze** na účet žáků).
6. Nepřerušujte žakovské odpovědi, buďte k žákům otevření.
7. Nebuďte netrpěliví.
8. Chovejte se slušně: zdravte, prostě, děkujte.
9. Učební látka není tak důležitá jako atmosféra ve třídě.

Vždy je ale nutné vhodně volit formu zadání úkolu. Málokdy se přihodí, aby žáci neuposlechli příkaz pedagoga. Jestliže se tak stane, je nutné rychle zvážit důvod tohoto odmítnutí a ne okamžitě a impulsivně uplatňovat moc a donucovací prostředky.

Jistý žák osmé třídy, označovaný některými pedagogy za drzého, odmítal učitelům předložit sešit ke kontrolnímu podpisu. Argumentoval tím, že si sešit koupil a do jeho majetku

¹¹ Pozor na pravidlo číslo 1: Nikdy nepřemístíme obět šikany! Tím bychom žákovi vlastně navozovali podobně nevýhodnou pozici i na jiné škole. Vždy pouze agresory.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

mu učitelé čmárat nebudou. Já jsem na jeho (podle mého názoru oprávněný) argument přistoupil a vždy jsem ho o možnost parafovat jeho sešit slušně poprosil. Žák mi vždy bez problémů vyhověl.

Tato emancipovanost žáků mně připomněla případ, který sice přímo s věcí nesouvisí, ale je zajímavý ☺. Všichni víme, že mezi dětmi probíhají obchody a výměny a osobně na tom nevidím nic špatného, pokud nejsou překročeny přiměřené meze, vše probíhá bez nátlaku a k všeobecné spokojenosti zúčastněných. Ale není obvyklé mít ve škole devítiletého podnikatele. Jistý chlapeček totiž v obchodě koupil sadu obyčejných tužek, krásně je ořezal a nabízel je za 3 koruny spolužákům. Děti se na ně vrhly, jako by nic podobného nikdy neměly a klučina, povzbuzen tímto obchodním úspěchem a obratem rozšířil sortiment o gumy, inkoustové bombičky a pastelky. Učitelka, která si o přestávkách ničeho nevšimla, se o všem dozvěděla až od maminky jiného žáků. Rodiče chlapce na věci neviděli nic špatného (přiznám se, že sdílím jejich názor) a bylo jim pochopitelně proti mysli, když byl „případ“ vyšetřován, jako by šlo o krádež. Jedno dítě za druhým vstupovalo do kabinetu a vypovídalo, zda byly k obchodování nuceni, zda nebyly šizeni apod. Nakonec malý byznysmen dostal třídní důtku a „zákaz výdělečné činnosti ve škole“ ...

Cvičné situace a kontrolní otázky

1. Třída versus učitel

Učitel na začátku hodiny rozdává papíry a chce se třídou napsat písemnou prověrku. Třída rozhořčeně protestuje, že učitel tuto prověrku dopředu nahlásil. Učitel trvá na svém, ale třída „stávkuje“ a odloží pera. Učitel pod výhrůzkami drakonických trestů nakonec prosadí svou.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jistě znáte i jiné případy takové vzpoury. Jaké?
2. Kdo má většinou navrch?
3. Jak jednájí žáci, studenti? Kdo jedná většinou racionálněji – učitel nebo třída?
4. Jaké by mělo být „nejčistší“ řešení učitele?
5. Jaké postupy má třída k dispozici?
6. Bývají neaktivnější studenti z řad třídy (pod nejrůznějšími záminkami) postihováni později?
7. Jak se liší jednání jednotlivce a kolektivu?
8. Trvají lidé na svých stanoviscích i pokud jsou odděleni od skupiny?
9. Lišilo by se řešení situace ze strany učitele v souvislosti na jeho psychologické typu? (Či podle jiné typologie?)

2. Lhaní vychovateli

Vychovatel přišel na pokoj internátu, kde byl ubytován Karel, učeň prvního ročníku. V pokoji byl cítit cigaretový kouř. Vychovatel na otázku, zda Karel na pokoji kouřil, obdržel zápornou odpověď. Karel se vymlouval, že načichl kouřem za jídelnou, kde učni běžně kouří.

Vychovatel připomněl Karlovi přísný zákaz kouření na pokojích. Karel se dušoval, že on by tento zákaz nikdy neporušil.

Za několik dní přistihl vychovatel Karla na pokoji již s cigaretou v ruce.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Je správné zakazovat žákům, učňům, studentům apod. kouření?
2. Pokud ano, za jakých okolností a na kterých místech?
3. Jaký postup měl vychovatel zvolit při prvním přistižení? Jednal správně?
4. Jak by se měl chovat nyní?
5. Má hlásit Karlovo kouření vedoucímu vychovateli nebo řešit přestupek sám?
6. Je tento přestupek vážný?
7. Co je pro vychovatele horší – že mu Karel kouří na pokoji nebo že mu lže?
8. Může Karlovi i nadále věřit?
9. Dá se tato lež prominout (zapomenout)? (Předpokládejme, že Karel bude ve výchovné skupině vychovatele ještě 3 roky.)

3. Vyšetřování přestupku

Na internátu jakýsi učeň z výchovné skupiny rozbil vnitřní vybavení chodby (např. kryt zářivky). Druh poškození vylučuje náhodnou událost. Vychovatel záležitost vyšetřuje, částka k úhradě je poměrně vysoká. Má i určitá podezření, ale před celou skupinou se nikdo nepřiznal.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Je v tomto případě nejlepší řešení rozdělit částku rovným dílem mezi všechny členy skupiny? Nebo spíše, když vyloučíme prokazatelně nevinné, např. mezi zbývajících polovinu přítomných?
2. Je přípustný kolektivní trest?
3. Je kolektivní trest, když vychovatel odmítne jít se skupinou např. na hokej (nebo jiné **nadstandardní** zaměstnání) – z důvodu, že ho skupina zklamala?
4. Je účinné vyšetřovat kolektiv po jednotlivcích, o samotě?
5. V těchto případech bývá nátlak na hranici určité komunikační etiky. Je to oprávněný postup, i když by téměř jistě vedl k vyšetření záležitosti?
6. Jak by měl postupovat vychovatel při vyšetřování škody?

4. Výchova ke slušné mluvě.

Vychovatel s nelibostí sleduje, jakým vulgárním způsobem mluví jeho svěřenci. Je to bezděčná vulgarita, netýká se jeho osoby, spíše různých běžných situací v Domově mládeže, každodenních hovorů apod.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Je snad tento stav již běžnou, tolerovatelnou věcí?
2. Jaké má vychovatel prostředky k nápravě?
3. Je dobré řešení např. pokladnička s vybíráním částky za určitá slova?
4. Co konkrétně je vulgární výraz a co již ne?
5. S jakými tresty za vulgární výrazy jste se setkali osobně a jak účinné se zdály?
6. Jaký postup navrhuje?

5. Krádež v šatně

Při hodině tělesné výchovy došlo v uzavřené budově ke krádeži. Žáci se v šatně nejdříve převlékli do cvičebního úboru a po konci hodiny jeden z nich při oblékání do běžného oděvu zjistil ztrátu (např. balíčku sběratelských kartiček, hodinek apod.). Nikdo prozatím ze šatny neodešel...

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jaký je správný postup?
2. Většinou se traduje úzus, že předměty a peníze, které si žáci neuloží u učitele, jsou při ztrátě jaksi „nedohledatelné“. Je to v pořádku?
3. Je oprávněný požadavek učitele na osobní prohlídku všech žáků?

4. Pokud ano, jakým způsobem by měla být prováděna?
5. Pokud pohřešovaný předmět u někoho nalezneme, jak by se měl dále zachovat?
6. Za jaké částky a předměty ručí škola? Pokud škola ručí za předměty, které žáci do školy přinesou, do jaké výše?
7. Znáte případ vyšetřené krádeže mezi spolužáky ve škole? Pokud ano, jak se vyšetřovalo a jak byl zloděj postižen?
8. Velký rozdíl bývá mezi kázeňským řešením krádeže „uvnitř“ školy apod. a „veřejnou krádeží“ např. v obchodním domě. Je to správné?
9. Je přiznání polehčující okolnost? Pakliže ano, jak se tato okolnost může při kázeňském řešení projevit? Bývá lítost účinná? Je možné věřit lítosti, pokud je vyvolána odhalením činu?

6. Rvačka

Jáchym a Pavel byli od sebe odtrhnuti v nepěkné, vyhrocené rvačce. Jejich oděvy nesou známky poškození, různé stopy boje jsou viditelné i na jejich obličejích apod.

Oba začnou vysvětlovat svá stanoviska, pravda je takřkajíc v určité míře na straně každého z nich. Ovšem Pavel první přešel od nadávek, utrhaní na cti a výhrůžek k fyzickému násilí.

Vysvětluje to tím, že Jáchymovy urážky se již týkaly jeho blízkých, čímž Jáchym překročil onu hranici, za kterou by v jakkoliv ostrém sporu nikdo neměl chodit.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jsou klukovské rvačky běžnou součástí her? Zaslужují shovívavý pohled?
2. Zaslужují rváči stejný postih, nebo stojí za to vyšetřit, proč ke rvačce došlo?
3. Jak to je v našem případě?
4. Je větším viníkem ten, kdo zaútočil první?
5. Jak by měl postupovat vychovatel, aby ukončil vzájemné nepřátelství?
6. Jak účinné je klasické „tak si podejte ruku a...“?
7. Je vychovatel v tomto případě vhodný arbitr?
8. Hrozí nebezpečí, že protentokrát vzájemně odtržení rváči si svůj spor vyřídí později nebo zabřednou do celé série naschválnů a vzájemného napadání?

7. Alkohol

Jiří studuje na SOU a je ubytován v Domově mládeže, které učiliště zřídilo. Ve škole nemá problémy, ovšem na ve volném čase míří do různých zařízení za jediným cílem, kterým je konzumace alkoholu.

Při návratu na Domov mládeže se nějakých výtržností nedopouští. Vychovatel ale pozoruje zvyšující se frekvenci těchto návštěv.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jaká je situace v populaci středoškolské mládeže v souvislosti s požíváním alkoholu?
2. Měl by vychovatel informovat rodiče?
3. Jak by měli rodiče jednat v takových případech?
4. Jak má vypadat prevence v rodině? Jak by měla vypadat prevence ve školách?
5. Jak má postupovat vychovatel, jestliže rodiče problém bagatelizují?

6. Má vychovatel právo informovat rodiče, jestliže je učeň starší 18 let?
7. Jakými způsoby může vychovatel působit na výchovnou skupinu v oblasti protialkoholické prevence?

8. Týrání v rodině.

Učitel zjistil (např. při hodině tělesné výchovy, při výuce plavání apod.) modřiny na těle dítěte. Přestože dítě hovoří vyhybavě (neurčitě, mlčí), má pedagog podezření na jeho týrání v rodině.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jakými způsoby může zjistit, co se v rodině děje?
2. Pokud násilí v rodině zjistil, jaký je další správný postup?
3. Má pedagog v tomto případě ohlašovací povinnost? Jestliže ano, komu má případ hlásit?
4. Jak by měl postupovat ředitel školy, jak by měl jednat výchovný poradce?
5. Jak jednat s takto postižovaným dítětem?
6. Jaké instituce řeší tyto problémy?
7. Jaká je role středisek sociální pomoci, linek důvěry a pomoci, oddělení péče o dítě apod.?
8. Lze očekávat, že týrané dítě přijde samo (za kýmkoliv: třídním nebo jiným učitelem, za výchovným poradcem)?
9. Jaké podoby může mít týrání dítěte?

9. Rodinné klima.

Milada bývala ve škole vždy ve studijní špičce třídy. Během krátkého časového období se prospěchově zhoršila, navíc začala být agresivní vůči spolužákům i učitelům.

Pohovorem se zjistilo, že její rodiče měly spory, při jejichž řešení Milada asistovala. Spory často přerostly v prudké hádky. Otec od rodiny odešel a matka nyní trpí depresemi.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jakým způsobem vlastně může pedagog intervenovat do rodiny?
2. Má ověřovat, zda si jsou rodiče vědomi důsledků situace, která neblaze ovlivňuje jejich dítě?
3. Jak se má pedagog chovat k takto postiženému dítěti?
4. Má s ním provést pohovor třídní učitel nebo snad výchovný poradce?
5. Má mít dítě z nefungující rodiny (případně dítě jiným způsobem sociálně znevýhodněné) nějaká privilegia – např. v zadávání domácích úkolů, klasifikaci nebo hodnocení připravenosti na výuku?
6. Má pedagog upozornit na situaci v rodině žáka ostatní kolegy?
7. Má pedagog upozornit třídu, ve které žák své chování projevuje, na jeho situaci?

10. Záškoláctví

Jarmila do školy dojíždí z nedaleké obce, vzdálené 7 km. Učitel si všiml, že Jarmila chybí poměrně často při vyučování. Zvláštností bylo, že její absence nebývají déleodobější a jedná se převážně o jednotlivé dny.

Vždy, když požaduje po Jarmile omluvenku, donese mu ji psanou matkou, která ji vychovává sama. Ta se většinou odvolává na Jarmilinu nevolnost apod. Pedagog nabyl jistoty, že matka pouze posléze omluví Jarmilino záškoláctví.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jak se má učitel zachovat? Má před situací přivřít oči?
2. Je na místě pohovor s matkou?
3. Kdo má tento pohovor provádět? Třídní učitel, výchovný poradce nebo ředitel školy?
4. Může pedagog zpochybnit důvěryhodnost matky?
5. Může (nebo je dokonce povinen) vyžadovat napříště potvrzení pouze od lékaře?
6. Z jakých důvodů je omluvitelná neúčast dítěte ve škole? (Dovolená, zahraniční zájezd, sportovní soustředění...?)
7. V jakém případě se již jedná ze strany matky o zanedbávání výchovy a vzdělání?
8. Jaký je v tomto případě správný další postup?

11. Petra a její parta

Petra (16.let) byla na učilišti velmi oblíbená u učitelů, protože byla inteligentní a svědomitá studentka. Reprezentovala i školu v různých sportovních odvětvích.

První změny, kterých bylo možné si povšimnout, se týkaly vnějšího vzhledu. Následovala změna studijního nasazení do víceméně ležérního stylu – no problem. Prospěch se rapidně nezhoršil, ale Petra již na sport neměla čas. Vychovatelka a učitel tělesné výchovy se dozvěděli z rozhovorů s jejími spolužačkami, že Petra tráví téměř všechnen volný čas se svými novými přáteli.

Jednalo se o partu fanoušků skateboardu („skejt'áků“), kteří mj. užívali známou měkkou drogu.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Je to, co dělá Petra ve volném čase, pouze její záležitostí?
2. Má vychovatelka (učitel) oprávnění v tomto případě zasahovat?
3. Mají informovat rodiče?
4. Jsou povinni informovat Policii o užívání měkké drogy?
5. Pokud ne, mají to přesto udělat?
6. Jak vlastně provádět protidrogovou prevenci?
7. Pokud jste se s jejími formami setkali, které se zdály být účinné a které vůbec ne?
8. Byl by pohovor s Petrou účinný? Kdo je vhodná osoba pro tento rozhovor?
9. Jakým způsobem případný rozhovor vést?

Kontrolní úkol:

K situacím č. 12 – 18 zformulujte otázky a hledejte na ně odpověď.

12. Maturantka hlídacím psem?

Studenti na střední průmyslové škole měla v posledním ročníku za úkol dekorovat porcelánové výrobky. Tyto předměty potom studenti obhajují u maturitní komise, takže jejich význam je nesporný.

Maturanti ovšem nesmějí své výrobky odnést ze školy z důvodu, že by je rozbili nebo ztratili. Proto jsou naskládány v jedné místnosti, ovšem volně přístupné ostatním studentům.

Také Míša měla mezi výrobky svůj, pěknou dózičku. Když v den maturity přišla do přípravné třídy, její dózička tam nebyla. Pravděpodobně si ji kdosi odnesl jako suvenýr.

Celá rozrušená před obhajobou maturity spěchala za svou třídní učitelkou. Ta však na studentku začala křičet, že je to její chyba, protože si měla svoje věci hlídat.

13. Budoucí plavčík

V 6 – 7 letech nastává důležitý okamžik pro žáčky základní školy – učí se totiž plavat. Nejdůležitější pro začátečníky je naučit se beze strachu dýchat do vody a splývat.

Pro naši žákyni, Zuzanu, to byla noční můra, takové vydechnutí vzduchu do vody. Měla ovšem starší paní učitelku, a když se holčička zdráhala strčit hlavu do vody, prostě jí strčila hlavu pod vodu a násilím ji držela. Zuzana opravdu vydechla pod vodou, nalokala se ovšem pořádně vody. Byl to pro ni otřesný zážitek.

Doma potom prosila před rodiči na kolenou, aby ji už na plavání neposílali. Plavat dnes umí, ale pod vodou nemá ty nejlepší pocity.

14. Jedna pětka – žádná pětka?

Na základní škole v 7. třídě zkoušela paní učitelka vždy látku, kterou v předchozí hodině zadala. Jednou však místo avizované trávící soustavy začala zkoušet dýchací soustavu, kterou ještě ve třídě neprobírala. Žákyně u tabule samozřejmě nic nevěděla, ale než se stačila ohradit, paní učitelka se na ni rozkřičela: že nic neumí, že je lajdák, neučí se a podobně.

Žákyně se úplně vyděsila, ale ozvala se třída. Zastávala se spolužačky a vysvětlila paní učitelce celou situaci. Pedagožka se zarazila a po chvíli přemýšlení svojí chybu uznala.

Nebohé žákyni ale pětku nechala s komentářem, že pětka jí neuškodí. S jednou pětkou, sdělila třídě, se ještě nepropadá.

15. Dítě musí jíst maso, aby bylo zdravé

Čtyřletá holčička sedí ve školce u oběda a pláče. Nechce totiž jíst maso, které je k obědu. Maminka na to sice ve školce upozornila (aby ji do jídla nenutili), ale vychovatelka se rozhodla, že ji takové „manýry“ trpět nebude.

Chvilí nechá dítě samotné u stolu plakat, potom ji začne násilím krmit. Dítě se brání, ale neubrání se. Po chvíli holčička zvrací.

Vychovatelka na ni křičí a dítě pláče.

16. Byly to astry?

Žáci mají v 1. třídě ZŠ za úkol nakreslit astry. Děti kreslí a paní učitelka prochází mezi dětmi a kontroluje žákovské práce. Dojde až k jedné holčičce a zakřičí: „Co to kreslíš? To přece nejsou astry!“

Vytrhne dítěti výkres, roztrhá ho a hodí na lavici. Poté již klidným hlasem pronese: „Překresli.“

Následující týden holčička brečí a snaží se vyhnout hodině výtvarné výchovy. Stěžuje si na bolesti hlavy, bříška, zvrací. Nervózní třídní učitelka volá rodičům, aby si přišli pro dítě do školy.

17. Náročnost musí být

I když matematika obecně patří k méně oblíbeným předmětům u žáků, na jistém gymnáziu asi padly všechny rekordy. Učitel fyziky podle názoru studentů nerozlišoval středoškolskou a vysokoškolskou látku. Příprava na hodinu fyziky tak zabírala i několik hodin denně. Slabším žákům pak učení na písemku zabralo celý víkend. Neřešitelné příklady z fyziky se staly nočními můrami studentů. Písemky se psaly i poslední vyučovací hodinu před vánočními svátky, hned první den po nich atd. Vrcholem všeho (a podle mínění studentů podrazem) byla důležitá písemka, kterou učitel zadal po týdenním vodáckém kursu, organizovaným pro celou třídu školou.

18. Velmi stručná

Silně rozčilený pedagog „vyběhl“ s žákem za dveře třídy. Po chvíli se oba vrací, žák s pěkným červeným otiskem na tváři. Od té doby je jako vyměněný, hotový andílek.

19. Žák v roli „hlídače“

1. Na základní škole (na prvním stupni) onemocněla paní učitelka, a proto jsme měli být rozděleni do sousedních tříd. Do jedné z nich se nikomu nechtělo, a tak tam vybírali děti v podstatě „za trest“. Mně se stalo, že jsem byl jako nejlepší žák do této třídy přidělen „za odměnu“, abych na ostatní dával pozor.

2. Na začátku páté třídy jsme si měli zvolit svého předsedu. Zvolili mě. Hned druhý týden mě paní učitelka pověřila úkolem. Po zvonění až do příchodu vyučujícího jsem měla zapisovat všechny „zlobivé“ žáky. Co teď? Je to tak nespravedlivé. Proč mi musela učitelka zadat takový příšerný úkol?

Jednou jsem to už nevydržela a pár kluků zapsala. Už to vážně přeháněli. Jenže jednou něco vyváděla po zvonění moje nejlepší kamarádka. Bylo to strašné rozhodování... Naštěstí jsem brzo tuhle činnost bojkotovala a nikdo se neozval, že by se zapisování žáků mělo obnovit.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jaké jsou asi pocity žáka v roli „hlídače“? Co vše se mu „honí“ hlavou?
(* Popis některých pocitů autorky situace č.2 naleznete pod čarou.)
2. Jaké následky či reakce na zapsání jmen lze očekávat od spolužáků a jaké

od učitelů?

3. V čem spolu souvisí a v čem se liší obě popsané situace?
4. Formulujte problém vyplývající z popsaných situací.
5. Jak hodnotíte vyznění zadaného úkolu „doztracena“ (viz situace č.2)?
6. Navrhněte postup řešení situace č.1.
7. Jak zajistit kázeň žáků o přestávkách a po zvonění?

20. Opisování

1. Psali jsme běžnou písemku. Vyučující mě obvinil, že opisuji. Nebyla to pravda. Písemku mi sebral, zmačkal, vyhodil. Snažila jsem se mu vysvětlit, že se mýlil, nenechal si to však vysvětlit. Bude si to prý pamatovat a budu muset vykonat nějakou hodně složitou práci, abych to odčinila. Dosud mi ji však nedal. Že by mi uvěřil?

2. Asi v 8.třídě ZŠ mě učitelka před psaním diktátu preventivně přesadila - seděla jsem totiž vedle své kamarádky, která byla učiteli považována za nejlepší žákyni školy. Bylo to vůči mně nespravedlivé a ponižující, protože opisovat od ní jsem skutečně neměla nikdy zapotřebí.

3. Za celé dlouhé roky, co mě učila jedna tolerantní paní učitelka, jsem neviděla, že by někomu při samostatné písemné práci sebrala sešit, ze kterého opisoval. Dokonce někdy i uprostřed testu odešla do kabinetu. Jsme prý dostatečně staří, abychom nesli odpovědnost za to, jak budeme předmět ovládat. Já osobně nesdílím její názor.

Kontrolní otázky - úkoly:

1. Jednali učitelé v uvedených situacích dle vašeho názoru správně? Zdůvodněte.
2. Jaké následky nesou jednotlivé reakce učitelů na opisování?
3. Proč žáci opisují?
4. Má proti opisování učitel zasahovat? Proč?

** Tehdy jsem svým úkolem hodně trpěla. Byla jsem taková ta „hodná holčička“, co poslouchá rodiče a učitele a neodvážila by se jim nějak výrazněji odporovat. Na spolužáky jsem však žalovat také nechtěla. Jsem ráda, že jsem z toho časem vyrostla. Připadám si teď mnohem svobodnější, uvolněnější a šťastnější.*

21. Pedagog na rozlučce

Jaké pěkné vztahy se někdy utvoří mezi pedagogem a žáky (studenty)! Bez svého oblíbeného učitele nemohou žáci přece uspořádat rozlučku (oslavu maturity nebo podobnou příjemnou záležitost). Učitel se samozřejmě musí zúčastnit, rád přijde posedět se svými oblíbenými studentíky...

Kontrolní otázky – úkoly:

Většinou se rozloučení se školním rokem koná na konci školního roku, nicméně ne po vysvědčení, takže:

1. Může pedagog na takové akci sám pít?
2. Mohou pít v jeho přítomnosti studenti mladší 18 let?
3. Mohou pít v jeho přítomnosti studenti starší 18 let?
4. Porušuje pedagog některé zákony, pokud ano, které?
5. Pokud se o akce dozví jeho zaměstnavatel, co se může stát?
6. Je všeobecná rozšířenost těchto akcí „polehčující okolností“?
7. Jak by mohl reagovat rodič na tuto situaci?
8. Sami si vzpomeňte na alkohol v ruce učitele na různých akcích, lyžařských kurzech apod.
9. Ovlivňoval alkohol někdy výkon povolání učitele a jak v těchto případech jednali studenti?

Úkoly pro pedagogy

Úkoly pro pedagogy

Změřte ve třídě, kde jste třídní učitel nebo učitel předmětu (případně v žákovském kolektivu, který máte na starost) některý z uvedených dotazníků a interpretujte jeho výsledky.

A) Život ve třídě

Pokyny: na tomto archu je seznam výroků, který popisuje život ve tvé třídě. Vyber nejvhodnější možnost, která popisuje tvůj názor o třídě - a zakroužkuj ho. Neexistují žádné správné nebo špatné odpovědi. Prosím o co nejpravdivější odpověď na každý výrok.

1. „Život ve třídě“ s tvým třídním učitelem:
 - a) Je jen a jen příjemný.
 - b) Je většinou příjemný.
 - c) Jednou je to tak, jindy jinak.
 - d) Je většinou nepříjemný.
 - e) Je vždy jen nepříjemný.
2. Jak obtížné je pro tebe v těchto dnech učení ve škole?
 - a) Je velmi obtížné
 - b) Je pro mne většinou obtížné.
 - c) Není pro mne obtížné.
 - d) Je to lehké.
3. Když jsem ve třídě:
 - a) Obvykle se cítím soustředěný a o vše se zajímám.
 - b) Celkem se zajímám, ale občas se nudím.
 - c) Moc se nezajímám, většinu času se nudím.
 - d) Nerad sem chodím, stále se jen nudím.
4. Jak tvrdě pracuješ ve srovnání s ostatními ve třídě.
 - a) Jsem nejpilnější a pracuji usilovněji než ostatní.
 - b) Mohu se srovnávat s těmi nejpilnějšími žáky.
 - c) Jsem průměrně pilný.
 - d) Patřím mezi nejméně pracující žáky.
 - e) Jsem nejméně pilný ze třídy, skoro nepracuji.
5. Kolik žáků ve třídě obvykle pracuje přesně podle pokynů učitelů?
 - a) Většina.
 - b) Více než polovina.
 - c) Méně než polovina.
 - d) Stěží někdo.
6. Když si ve třídě navzájem pomáháte při práci v hodině a plnění zadaných úkolů, učitelé:
 - a) To vždy podporují a vítají.
 - b) To většinou podporují a vítají.
 - c) To někdy vítají, jindy ne.
 - d) To většinou nepodporují.
 - e) To nikdy nepodporují.
7. Jak si myslíš, že tvoje třída pracuje při vyučování ve srovnání s jinými třídami?

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- a) Mnohem lépe.
 - b) O trochu lépe.
 - c) Asi tak stejně jako ostatní.
 - d) Ne tak dobře jako některé jiné třídy.
 - e) O hodně hůře.
8. Jak často si žáci v této třídě pomáhají navzájem při školní práci?
- a) Velmi často.
 - b) Často.
 - c) Málokdy.
 - d) Téměř nikdy.
9. Jak často se žáci v této třídě chovají přátelsky k ostatním žákům ve třídě?
- a) Velmi často.
 - b) Často.
 - c) Málokdy.
 - d) Téměř nikdy.

B) Dotazník pro hodnocení třídního klimatu

Milé žákyně, milí žáci,
tento dotazník si klade za cíl přispět v rámci našeho procesu zkvalitňování ke zlepšení školního klimatu. Prosím, pamatujte, že popisy, které jsou uvedené u jednotlivých výroků (např. „lesní školka pro stromečky“), jsou pouze obrazná vyjádření, které vám mají ulehčit odpovídání, v žádném případě nejsou myšleny doslova. Pro svůj komentář k jednotlivým výročkům můžete využít volný řádek. Prosím Vás ale, aby Vaše komentáře byly konstruktivní – formulujte je jako přání. Např.: „Přeji si, abyste připravovala živější výuku.“ Dotazníky budou samozřejmě vyhodnoceny anonymně.

I. Učitel

1. Když učitel vstoupí do dveří,

jsou rázem všichni zticha			všichni jej ignorují		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

2. Když Vám učitel něco vysvětluje,

jako by se mi rozsvítilo			mám v hlavě zatmění		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

3. Odborné znalosti učitele odpovídají

encyklopedii			kupce slámy		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

4. Jeho pracovní podklady/pracovní listy jsou

jako promítací plátno			pro nějakého joudu		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

5. Jeho úkoly jsou

neřešitelné ani s knížkou			pro idioty		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

6. Jeho známkování je

férové a jasné			pěkně zmatené		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

7. Vztah mezi učitelem a mnou je

velmi uvolněný			chladný jako na severním pólu		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

II. Výuka

1. Obsah a úroveň mojí výuky byl jako

na univerzitě			v lesní školce pro stromečky		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

2. V rámci projektů (v případě, že jsou projekty realizovány)

byl učitel vždy s námi a plný elánu			učitel si raději dělal manikúru		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

3. (pouze pro nejvyšší ročník) Když přemýšlím o tom, jak mě učitel připravil na přijímací zkoušky

blahořečíte mi celé dny			lčím si rány		
1	2	3	4	5	6

Komentář:

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

C) Dotazník školního prostředí

Aby škola měla na výběr různé druhy nástrojů, uvádím ještě jeden dotazník. Ukazuje výskyt nevhodného chování, je určen zejména pro střední školy. Jde o nástroj diagnostiky rozdílu vnímání mezi studenty a učiteli, je tedy konstruován právě pro obě tyto skupiny. Dobře slouží jako úvodní aktivita pro další diagnostiku, která se týká školního prostředí a bezpečnosti ve škole. Může být základem pro větší testování školního prostředí (které obsahuje také osobní pohovory, diskuzi z cílovými skupinami a jiné nástroje) Byl vyvinut za pomoci Responding to Hate at School, Mix It Up a ministerstva školství USA.

Dotazník školního prostředí

Prosím vyjádřete, jak souhlasíte a nebo nesouhlasíte s následujícími tvrzeními

	Zcela souhlasím			Zcela ne-	
	souhlasím			souhlasím	
a. Studenti naší školy spolu dobře vycházejí.	☐	☐	☐	☐	☐
b. Studenti nejčastěji komunikují s lidmi, kteří se jim podobají.	☐	☐	☐	☐	☐
c. Studenti na naší škole ví, jak učitelům nebo řediteli školy nahlásit obtěžování, šikanu a násilné chování.	☐	☐	☐	☐	☐
d. Studenti na naší škole se nebudou cítit vinu při nahlášení obtěžování, šikany a násilného chování.	☐	☐	☐	☐	☐
e. Vyučující na naší škole aktivně se aktivně podílejí na vytvoření bezpečného a přátelského prostředí.	☐	☐	☐	☐	☐
f. Každý student naší školy cítí, že do této školy patří.	☐	☐	☐	☐	☐
g. Naše škola vytváří příležitosti pro poznání se studentů navzájem.	☐	☐	☐	☐	☐
h. Na naší škole si dospělí a studenti vzájemně naslouchají.	☐	☐	☐	☐	☐
i. Ráno se těším na to, až přijdu do školy.	☐	☐	☐	☐	☐

Pravda, nebo nepravda?

V posledních **třech měsících**:

	Pravda	Lež
1. Viděl(a) jsem ve škole nesnášenlivé graffiti nebo stopu vandalismu.	☐	☐
2. Slyšel(a) jsem jiného studenta nadávat, nelichotivě přirovnávat či jinak hanlivě se projevovat.	☐	☐
3. Slyšel(a) jsem studenta provokovat či zesměšňovat jiného studenta.	☐	☐
4. Slyšel(a) jsem vyučujícího či jiného dospělého pohrdavě komentovat určitou skupinu studentů.	☐	☐
5. Viděl(a) jsem řešit spor mezi studenty násilím	☐	☐
6. Pokládám prostředí školy za bezpečné.	☐	☐

Autoevaluace učitele

JSEM DOBRÝ SPOLUTVŮRCE TŘÍDNÍHO KLIMATU?

Trochu zpětné vazby vlastní činnosti může poskytnout posuzovací škála „Jsem dobrý spolutvůrce klimatu?“, která může posloužit také jako malý test.

Vztahy se žáky	téměř nikdy 1	občas 2	často 3	téměř vždy 4
K žákům se chovám čestně (nelžu, nemlžím, nevymlouvám se, neruším slovo).				
Předpokládám, že se žáci snaží dělat věci správně a jak nejlépe to dokážou.				
Dávám před tresty přednost pozitivní motivaci.				
S většinou žáků ve třídě mám přátelské vztahy.				
Znám dobře své žáky a jejich rodiče.				
Řízení třídy	téměř nikdy 1	občas 2	často 3	téměř vždy 4
Žáci vědí, co mají dělat a co se očekává v oblasti jejich chování.				
Moje vyučování (používané metody a aktivity při výuce) nepřináší problémy z kázní.				
Preferuji prevenci a snažím se rozpoznat problémy dřív, než se naplno projeví.				
Pravidelně sleduji výsledky všech mých žáků.				
Moje třída se dokáže ve velké většině věnovat mnou zadaným úkolům.				
Vyučovací metody	téměř nikdy 1	občas 2	často 3	téměř vždy 4
Chci, aby žáci dosahovali vysoké úrovně své práce, ale přihlížím k jejich možnostem.				
Měním své výukové metody, aby mohli žáci uplatnit své rozdílné učební styly.				
Preferuji individuální přístup, ne hromadné metody.				
Žáci považují úkoly, které jim dávám, za užitečné a důležité.				
Cítím se dobře připravený na vzdělávání mých žáků.				

Vyhodnocení spočívá v sečtení všech bodů (např. „téměř nikdy“ je za 1 bod, téměř vždy za 4 body). Tento mnou modifikovaný dotazníček (upraveno podle Sackeyho, resp. Petláka) umožňuje získat 60 bodů. Petlák uvádí, že dosažení 45 bodů znamená, že učitel „pravděpodobně umí vytvářet pozitivní klima“, skóre pod 35 bodů by pak mělo být důvodem k řádné sebereflexi.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Nejvhodnější publikace:

Robert Čapek – Odměny a tresty ve školní praxi

Robert Čapek – Třídní klima a školní klima

James C. Cangelosi - Strategie řízení výuky

Geoffrey Petty - Moderní vyučování